

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
Філологічний факультет
Кафедра української літератури

ОЛЕКСАНДР КОЛЕССА ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, 602 групи
Пурич Марія Петрівна

Науковий керівник:
к. філол. н., асист.
Меленчук О. В.

Рецензент _____

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2023р.
Зав. кафедри _____ доц. Мальцев В. С.*

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Пурич М. Олександр Колесса як літературознавець. Кваліфікаційна робота на правах рукопису здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія. Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2023.

Магістерська робота присвячена дослідженню постаті Олександра Колесси як вченого-літературознавця. У першому розділі розглянуто питання вивчення літературознавчої спадщини О. Колесси, визначено неоднозначні погляди дослідників щодо наукової спадщини автора. Розглянуто літературознавчі й фольклористичні зацікавлення О. Колесси та їх реценцію в українському літературознавстві.

Другий розділ присвячено вивченню шевченкознавчих зацікавлень О. Колесси. Визначено, що О. Колесса відіграв важливу роль у популяризації творчості Тараса Шевченка, активно сприяючи розвитку шевченкознавства.

У третьому розділі досліджено проблематику компаративних студій О. Колесси. Визначено, що використання методів компаративістики робить дослідження О. Колесси цінним внеском у розвиток української літературознавчої науки.

Ключові слова: О. Колесса, літературознавство, компаративістика, шевченкознавство, фольклористика.

ABSTRACT

Purych M. Oleksandr Kolessa as a literary critic. Diploma work on the rights of the manuscript of the applicant of higher education of the second (master's) level of higher education, specialty "035 Philology". Chernivtsi National University named after Yu. Fedkovicha. Chernivtsi, 2023.

The master's thesis is devoted to the study of the figure of Oleksandr Kolessa as a literary scholar. In the first chapter, the issue of studying the literary heritage of O. Kolessa is considered, and the ambiguous views of researchers regarding the author's scientific heritage are determined. The literary and folkloristic interests of O. Kolessa and their reception in Ukrainian literary studies are considered.

The second chapter is dedicated to the study of O. Kolessa's Shevchenko studies. It was determined that O. Kolessa played an important role in popularizing the work of Taras Shevchenko, actively contributing to the development of Shevchenko studies.

In the third chapter, the problems of O. Kolessa's comparative studies are investigated. It was determined that the use of comparative methods makes O. Kolessa's research a valuable contribution to the development of Ukrainian literary science.

Keywords: O. Kolessa, literary studies, comparative studies, Shevchenko studies, folkloristics.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. До питання вивчення літературознавчої спадщини О. Колесси....	10
1.1. Теоретичні аспекти вивчення наукової спадщини О. Колесси.....	10
1.2. Літературознавчі й фольклористичні зацікавлення О. Колесси та їх рецепція в українському літературознавстві.....	21
РОЗДІЛ 2. Шевченкознавчі зацікавлення О. Колесси.....	35
РОЗДІЛ 3. Проблематика компаративних студій О. Колесси.....	40
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Наукова спадщина лідерів академічної науки Західної України – це насамперед їхні наукові школи, сучасна інтерпретація діяльності яких має розкрити основні фундаментальні досягнення учених. Ще один компонент фундаментальності належить ролі особистості в історії, особистої історії, біографічним дослідженням. Новий погляд на ці аспекти показує, наскільки важливими є внутрішні імперативи, які рухають представником науки у досягненні поставлених цілей, реалізації їх творчого потенціалу. Крім того, наукова спадщина видатних вчених Західної України стає невід'ємною складовою формування національної ідентичності, культурного життя регіону.

Серед наукових постатей Західної України кінця XIX – середини XX століття у галузі філології вирізняється постать О. Колесси. Це український мовознавець, літературознавець, фольклорист, поет, засновник Українського Вільного університету та його кількарічний ректор, брат Філарета та Івана Колесси. Його наукова діяльність пов'язана з Львівським університетом, де він отримав ступінь доцента і професора, а також із Чернівецьким університетом, де він габілітувався у професора С. Смаль-Стоцького. Значну частину своєї наукової діяльності О. Колесса здійснював в еміграції, завдяки чому міг вільно говорити про стан української науки та досліджувати ті пам'ятки, про які було заборонено згадувати в Російській імперії.

Вчений увійшов у історію як громадський діяч та освітянин-реформатор. Його постать є знаковою у процесі виховання і навчання молоді на українознавчих засадах, у кристалізації традицій освіти в Україні й за кордоном.

О. Колесса належав до лінгвістичної школи Франца Міклошича. Досліджував староукраїнську палеографію, історичну фонологію та морфологію, зокрема Городищенський Апостол та Городищенське Євангеліє, Ужгородський «Полустав», життя святого Сави. Із дослідження останнього (1896 р.) він зробив деякі важливі узагальнення про відмінні риси

староукраїнських текстів по відношенню до староруських. У «Погляді на історію української мови » (1924) він дав загальний огляд історії української мови.

Як літературознавець досліджував українсько-польські літературні взаємини (писав статті про українські народні пісні у віршах Юзефа Богдана Залеського та про вплив Адама Міцкевича на Тараса Шевченка). Автор досліджень про Юрія Федьковича (1893). Писав також про генезу сучасної української новели (1924). Його «Погляд на сучасний стан історичних розслідувань українсько-руської літератури», «Найдавніший період: Кілька проблем і дезидератів» підсумовують його загальні погляди щодо історії розвитку української літератури. У галузі фольклористики написав «Головні напрями і методи в дослідженнях українського фольклору» (1927), статті про апокрифи та солярні та лунарні мотиви в українських колядках.

Доробок Олександра Колесси та його діяльність зумовили розвиток фольклористичної та літературознавчої науки в Україні та за її межами.

Природно, що і фольклор, і література перманентно викликають інтерес у науковців. Протягом перших десятиліть ХХ ст. в українській освіті і науці викристалізувалися основні принципи вивчення, дослідження, інтерпретації фольклорних та літературних текстів, де залишив помітний слід О. Колесса. У цей період відкриваються перші фахові заклади, діяльність яких мала тенденцію до централізації фольклористичного та літературознавчого наукового мислення, збирання, видання основних наукових праць, підручників з фольклору та літературознавства, періодичних видань.

Актуальність дослідження полягає в тому, що наукова методологія О. Колесси є знаковою в утвердженні традицій літературознавчої науки, зокрема фольклористичних, загальнолітературознавчих, шевченкознавчих та компаративних досліджень. Методологічні засади праць О. Колесси належним чином не досліджені і тому потребують детального вивчення.

Наше дослідження ґрунтується на загальнонаукових засадах пізнання, що характеризують системний підхід до об'єкта дослідження: історизм,

об'єктивність, комплексність. Воно поєднується із застосуванням генералізуючого підходу до об'єкта дослідження, вираженого у прагненні встановити закономірності розвитку науки з ідеографічним, коли об'єктом наукової рефлексії стають духовний світ вченого, його особисті цінності та уявлення про сенс життя. Інша методологічна парадигма, виражена у поєднанні екстернального та інтернального підходів до вивчення історії науки, до персональних історій її акторів, дозволяє простежити рівновагу дихотомії «внутрішнє-зовнішнє» та її впливу в історичній ретроспективі. Дані аспекти є тими маркерами, які дозволяють встановити ступінь впливу зовнішніх по відношенню до науки імперативів (соціально-економічних, ідеологічних, політичних) та внутрішніх імпульсів наукової творчості (внутрішня логіка розвитку науки, соціально-психологічні фактори, що формують переваги вчених) на формування наукової спадщини вченого.

Мета роботи – цілісно дослідити постать Олександра Колесси як вченого-літературознавця.

Згідно з метою ставимо такі **завдання**:

- з'ясувати питання вивчення літературознавчої спадщини О. Колесси;
- дослідити шевченкознавчі зацікавлення О. Колесси;
- визначити проблематику компаративних студій О. Колесси.

Об'єктом дослідження стала фольклорно-літературознавча спадщина Олександра Колесси.

Предмет дослідження – методика вивчення фольклору і літератури у науковій спадщині дослідника.

Методи і прийоми дослідження. Для вивчення наукової спадщини видатного ученого актуальними є загальнонаукові методи дослідження, такі як: аналіз, синтез, класифікація, дескрипція, системний підхід, компаративістика та інші. Оскільки джерельну базу цього дослідження становлять різні джерела, що містять тексти (наукові праці, листування О. Колесси тощо), то доречна стратегія інтерпретації. Як базове поняття герменевтики, інтерпретація дозволяє використовувати правила та прийоми

тлумачення текстів, а також розуміється як один з фундаментальних способів людського буття. Інтерпретація визнається і методом дослідження, і методом розуміння об'єкта, що досліджується, його рефлексії в певних умовах. Герменевтичний підхід підкреслює роль діалогу, комунікації між індивідами та культурою, що дозволяє «прочитати» текст персональної історії в контексті культури та соціуму.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають праці В. Перетца, М. Наєнка, В. Іванишина, а також дослідження О. Колесси.

Наукова новизна полягає в актуалізації на методологічних принципах дослідження, якими послуговувався О. Колесса. Розглянуто деякі праці О. Колесси, які поки що не отримали рецепції в українській науці.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання висновків і матеріалів дослідження у процесі підготовки лекцій і практичних занять із літературознавства; при розробці тематики дипломних і курсових робіт; під час подальшого дослідження наукового доробку Олександра Колесси.

Апробація роботи: Результати наукового дослідження були оприлюднені 7 квітня 2022 року та 25 квітня 2023 року на студентській науковій конференції Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Структура дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків і списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1.

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ СПАДЩИНИ О. КОЛЕССИ

1.1. Теоретичні аспекти вивчення наукової спадщини О. Колесси

Олександр Колесса зробив вагомий внесок у розвиток літературознавства та фольклористики. У його доробку є чимало праць, що стосуються літературознавства, мовознавства, фольклору, досліджень історії мови. У працях вчений зазвичай користується порівняльно-історичним методом. Для глибшого опанування тексту варто розглянути основні поняття дослідження.

Фольклор – це усна народна творчість, яка виникла тоді, коли людина почала спілкуватися з оточуючими, користувалася власною уявою. Фольклор розвивався протягом багатьох століть, тому він є складним і синтетичним явищем культури. Усна народна творчість дає навчальний матеріал не тільки для фольклористів-науковців, а й для лінгвістів (істориків мови, діалектологів), літературознавців, психологів, філософів та інших учених. До появи Святого Письма усна творчість народу (будь-якого) була єдиною формою передачі інформації, знань, звичаїв, народної етики, моральних цінностей [50].

Фольклористика – наука, що вивчає фольклор: його сутність, предмет, специфіку, закономірності, особливості та відношення до інших видів мистецтва.

За допомогою фольклористики досліджуються загальнотеоретичні проблеми фольклору, історія фольклору, закономірності та динаміка поезики, жанри та види художнього відтворення дійсності, генезис художнього мислення, ідейно-художня структура міфологічного мислення в традиційній культурі, обрядовий контекст фольклорного жанру, а також такі проблеми, як: вивчення системи фольклорних жанрів; типологія художньої структури народної поезії; розвиток символіки та репрезентації; традиції та новаторство народнопоетичного мислення; контамінація української дуалістичної традиції

та християнства у фольклорі; історія досліджень розвитку жанрових систем фольклору; фольклорно-літературні відносини; синхронний та діахронічний підхід; фольклор у літературі [49].

Історія літератури – філологічна наука, що є важливою складовою літературознавства та вивчає історію всесвітньої літератури, окремих національних літератур. Історія літератури – відносно нова наука, хоча має передісторію. Протягом тисячоліть людство фіксувало відомості про розвиток літератури за іншими формами. Усно існували і записувалися легенди про древніх співаків, казкарів, мудреців – Орфея і Гомера, Конфуція, Заратуштру та Мойсея. Біографії трубадурів (XIII ст.) також носять легендарний характер, як і перша біографія Шекспіра (Н. Роу, 1709). Реальне, документальне поєднувалося з фантастичним, історія поставала в персоналіях авторів, головне не відокремлювалося від другорядного. Паралельно розвивалося інше джерело науки про літературу – поетика як нормативна теорія. З часів «Поетики» Аристотеля панувало уявлення про споконвічні закони літературної творчості, особлива увага приділялася жанровій класифікації та кодифікації. Третє найважливіше джерело історії літератури – літературна критика, що досягла великого розвитку уже до XVIII ст.

Перші літературознавчі методи й відповідно наукові школи з'явилися у XIX столітті. Вони декларували і практично застосовували різні принципи і засоби вивчення літератури.

Дослідження фольклорних творів (фольклористика) та літератури (історія літератури) відбувається завдяки певним методологічним принципам. Ґрунтовно вони пояснені у праці Володимира Перетця «Краткий очерк методологии истории русской литературы».

Володимир Перетц – український літературознавець, фольклорист, засновник «Філологічного семінару» у Київському університеті. У підсумку цього семінару у 1914 році побачила світ праця під назвою «Из лекций по методологии истории русской литературы», проте у дослідженні розглядалося широке коло питань, зокрема проблеми методології й теорії літератури як

феномена естетики. Учасниками цього семінару були Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Леонід Білецький, Іван Огієнко та інші фундатори українського літературознавства.

Володимир Перетц був дійсним членом товариства імені Тараса Шевченка у Львові, як і Олександр Колесса. Доктор О. Колесса був вихідцем із заходу України, але через сумісне членство в товаристві НТШ, знайомий із дослідженнями Володимира Перетца. Своїм уважним прочитанням не оминув вчений праці «Краткий очерк методологии истории русской литературы», у котрій йдеться, що «кожна наука – це не сукупність тем чи фактів, наукою ми називаємо систему знань про щось. Система в свою чергу передбачає процес мислення, що аналізує явища, координує їх, порівнює, класифікує тощо. В кожній науці ми розрізняємо матеріал (те, що вивчається), методи (способи, завдяки яким цей матеріал вивчається, оброблюється) і результати вивчення, які формуються у висновках (правила, закони)» [53, с. 8].

Як зазначає В. Перетц, ставлення до художніх творів може бути різним:

1. Ознайомившись з твором, реципієнт дає свою оцінку прочитаному з точки зору його читацьких смаків або з точки зору моральних і суспільних ідеалів.

2. Художні твори вивчають з погляду історичних умов їх виникнення, процес їх творення, зростання, видозміни, зникнення з літературного горизонту, вплив одного твору на інші і встановлюємо літературний шлях розвитку того чи іншого народу.

3. На основі даних історичної науки подають теоретичні обґрунтування, які пояснюють процес словесної творчості в окремого автора або групи авторів [53, с. 12 – 13].

Дослідник виділяє такі види вивчення літератури:

1. Літературна критика, яку автор вважає примітивним методом. Її завдання – трактування літературних творів відповідно до індивідуальних або групових, естетичних, моральних, суспільних смаків і тенденцій.

2. Літературна історія – бібліографічне і біографічне вивчення художнього твору.

3. Історія літератури – завдання якої вивчити генезис творів, залежність письменників і художників один від одного, дослідити еволюцію стилів, манер, шкіл, вплив соціальних, політичних, релігійних факторів на літературу [53, с. 13].

Історик літератури відтворює картину зміни літературних смаків і напрямків, вивчає не вчинки реальних людей, а життя, створене уявою письменника, відтворене за допомогою слова [53, с. 10].

Методи для вивчення історії літератури можна поділити на дві категорії:

- 1) аналітичні методи (які готують матеріал для дослідження);
- 2) конструкційні методи (дають основу для побудови дослідження) [53, с. 30].

Автор виділяє низку методів, що є важливими інструментами для проведення наукового дослідження:

- естетичний – найбільш примітивний, який полягає в естетичній оцінці художніх творів;
- етичний, який в своїй основі має суб'єктивний критерій «добра і зла»;
- публіцистичний, в основі якого – відповідність тому чи іншому суспільному ідеалу;
- історико-політичний, який передбачає вивчення художнього твору не в усій сукупності явищ життя, а лише з точки зору політичних подій, які певним чином впливають на літературу;
- історичний – систематичне і хронологічне вивчення історичних подій, у зв'язку з якими відбувається розвиток літератури;
- історико-психологічний (біографічний) – дослідження основних стимулів, які рухали творчість письменника;
- культурно-історичний – дослідження художніх творів з точки зору історичних причин їх виникнення та дослідження творчості з погляду раси, середовища і моменту;

- естопсихологічний – вивчення генези літературних творів, появи і розвитку «великих людей» і взаємозв'язок між їх творчістю і сучасними впливами;

- порівняльно-історичний – загальне і часткове порівняння художніх творів у межах однієї або кількох різних літератур, беручи до уваги історичну перспективу і хронологічну співвіднесеність цих творів;

- еволюційний метод – відтворення процесу історичного розвитку людської творчості в слові, дослідження тих шляхів, якими воно рухалось в індивідуумів і колективів;

- філологічний метод – вивчення фактів, які виникли як результат творчості людини у слові, мовних особливостей художніх творів, способу передачі, походження, місця і часу виникнення, проникнення в певне літературне середовище [53].

Учасник «Філологічного семінару» Л. Білецький пише: «Той найкоротший шлях, що веде до найліпшого виробу наукової системи мислення й до конкретних здобутків прикладення цієї системи до поодиноких фактів, явищ та їх цілої громади – ми називаємо методою, а ту дисципліну, що вчить здобувати найсистематичніше методу – методологією» [2, с. 9 – 10].

Сучасний дослідник М. Наєнко в «Історії українського літературознавства» дає таке визначення методу: «Метод літературознавства визначається способом думання вченого, який осмислює конкретний літературний матеріал» [49, с. 4]. На думку дослідника, справді науковим варто вважати метод, який спирається на «об'єктивні закони розвитку людського буття і функціонування в ньому творчого, аналітичного начала» [49, с. 4].

Михайло Наєнко дотичний до постаті Володимира Перетца, оскільки 1994 року діяльність «Філологічного семінару», очолюваного вченим у 1904 – 1914 роках, була відновлена за участю кафедри теорії літератури та компаративістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка, зосібна, завдяки М. Наєнку. Семінар діє зараз під назвою «Теоретичні та

методологічні проблеми літературознавства». До числа його учасників належать: Людмила Грицик, Наталя Костенко, Анатолій Ткаченко, Михайло Гнатюк, Мирослава Гнатюк та інші. За період з 1995 року опубліковано десятки монографій, збірників праць, підручників, посібників, у яких запропоновано нове трактування шкіл, течій і напрямів українського літературознавства; введено в науковий обіг численні факти з історії й теорії літератури, котрі тлумачилися в тоталітарних умовах з антинаукових методологічних позицій; розкрито природу багатьох явищ української літератури в контексті європейських і світових літератур; означено шлях і перспективи розвитку історії й теорії літератури, окремих етапів і стилів художньої творчості в Україні.

Досить точне визначення дає Ю. Ковалів у «Літературознавчій енциклопедії»: «Літературознавча методологія – система методів, які використовуються в науці про літературу – літературознавстві; теоретичне осмислення суті цих методів, їх евристичних можливостей, умов ефективного використання. Літературознавча методологія тісно пов'язана з теорією літератури, історично змінюваним розумінням природи і специфіки художньої літератури» [48].

Ю. Ковалів доводить, що «з погляду історичної змінності літературного процесу виділяють такі літературознавчі школи: філологічну, біографічну, історико-порівняльну, культурно-історичну, психологічну, психоаналітичну, феноменологічну, соціологічну, структуральну, міфологічну та інші» [48].

Ще один сучасний літературознавець В. Іванишин поняття «методу» у своїй праці «Нариси з теорії літератури» визначає так: «метод – спосіб пізнання дійсності; прийом, система прийомів досягнення мети; логічна матриця пізнання та інтерпретації явищ художньої творчості. Особливо значущий творчий (художній) метод – цілісна система основних принципів художньої творчості письменника, групи письменників, літературної школи, течії, напряму» [18, с. 140].

Універсального методу немає, є різні методи, завдяки яким вивчають, досліджують матеріал. Методологія кожної науки вивчає ступінь придатності різних методів для отримання наукової істинності.

«Методологія (грец. *methodos* – спосіб пізнання і *logos* – учення) – це сукупність методів дослідження, пізнання; вчення про методи наукового пізнання і діяльності; система регулятивних принципів мислення; ідейно-наукова основа світогляду митця чи дослідника; організуючий, системотвірний центр, ідейно-світоглядне ядро логічної матриці наукового пізнання та інтерпретації літературних явищ» [18, с. 143].

Щодо вибору методів, то погоджуємося з думкою В. Іванишина, який вказує, що «при виборі методології, методів і методики пізнання та інтерпретації літературних явищ визначальними факторами є характер, художня структура явища, мета й адресат дослідження (інтерпретації)» [18]. Методологічне положення – основний орієнтир, принцип, якому підпорядковані всі інші способи і прийоми дослідження, творчості, задля утвердження якого їх використовують, який визначає інтерпретацію, характер, наукову, естетичну суть, значущість дослідження чи художнього твору.

В. Іванишин виділяє такі методи:

1. Історико-генетичний. Передбачає вивчення генези (походження, «родоводу») твору, історичних передумов його задуму і характеру, історії його написання та побутування, можливих змін у сприйнятті твору внаслідок змін у суспільному бутті і свідомості, авторських чи редакторських змін у творі, місця твору у творчості митця тощо.

2. Структурно-функціональний. Зобов'язує до вивчення твору як художнього цілого, естетичної системи, тобто через виявлення і дослідження всіх його структурних елементів та відношень (ієрархії, взаємозв'язку та взаємозумовленості) між ними і їхніх формотворчих, образотворчих, змістотворчих та смислотворчих функцій.

3. Історико-функціональний. Налаштовує на вивчення чи прогнозування (для новотворів) місця і ролі твору в сучасному історико-літературному

процесі, розвитку естетичної думки, літератури, культури, духовності народу [18].

Методів вивчення літературних та фольклорних творів існує чимало. О. Колесса у своїх дослідженнях послуговувався насамперед історико-порівняльним методом (компаративним), що вивчає міжнародні літературні зв'язки, подібність та відмінності між літературно-художніми явищами у різних країнах. Подібні шляхи розвитку літератури у різних народів не виключають можливості міжнародних контактів та взаємовпливів і зазвичай перехрещуються з ними. Міжнародні літературні зв'язки та взаємодії представляють категорію історичну та в різних історичних умовах мають різну інтенсивність та набувають різних форм. Літературні факти можуть бути засновані на схожості: суспільного та культурного розвитку народів; культурних та літературних контактів між цими народами.

Перші спроби порівняльного літературознавства були зроблені в Німеччині в кінці XVIII ст. Зіставляючи різнонаціональні культурні і літературні традиції, німецькі вчені доходять висновку про існування єдиного європейського і світового «культурного простору».

Джерелом історико-порівняльного методу є естетика романтизму з характерними для неї принципами історизму й універсальності. Виникнення у німецькому романтизмі порівняльно-історичного мовознавства (Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грімм, В. Гумбольдт та ін.) також мало вплив на розвиток історико-порівняльного методу в літературознавстві, тим більше що багато науковців були одночасно і мовознавцями, і літературознавцями, таким чином переносили новітні методи з однієї науки в іншу.

На думку В. Перетца, аналізуючи художні твори за допомогою історико-порівняльного методу, можна спостерегти, як середовище, що запозичує твір, реагує на чийсь ідеї і стиль, на сюжет і форму. Застосування історико-порівняльного методу потребує знання мов та критичного мислення [53, с. 48]. Методологія історії літератури вивчає умови, які наближають нас до пізнання істини в історії виникнення і розвитку літературних явищ.

Порівняльно-історичний метод має ґрунтуватися на конкретних фактах, що відображають суттєві ознаки явищ, а не їхню формальну схожість.

Як зазначає В. Будний, «Порівняльно-історичний підхід зіставляє літературні явища, зосереджуючись на таких подібностях (відповідностях, спільностях) між ними, які засновані на їхній спорідненості (чи спадкоємності – близькості за спільністю походження) та спілкуванні (взаємодії чи контактах – двосторонніх міжнародних літературних взаєминах). Іншими словами, предметом генетично-контактного дослідження є еволюція і взаємозалежність літературних явищ, яка ґрунтується на їхніх зв'язках у літературному просторі й часі. Методологічний апарат порівняльно-історичного підходу становлять генетичний (генеалогічний) і зв'язаний з ним контактологічний методи дослідження» [7].

Необхідно враховувати і загальний характер історичних епох, у яких писалися літературні твори, стадійність розвитку та типологічну суть порівнюваних явищ та процесів. Порівнювати можна об'єкти та явища і однотипні та різнотипні, що знаходяться на одних і тих самих і на різних стадіях розвитку. Але в одному випадку сутність розкриватиметься на основі виявлення подібностей, а в іншому – відмінностей.

Виявлення суттєвих ознак, на основі яких повинен проводитися історико-порівняльний аналіз, найчастіше потребує спеціальних дослідницьких зусиль та застосування інших загальноісторичних методів, насамперед історико-типологічного та історико-системного. У поєднанні з цими методами порівняльно-історичний метод є потужним засобом для проведення дослідження.

Л. Білецький про використання компаративного методу у праці О. Колесси «Шевченко і Міцкевич» визначав так: «Праця Д-ра О. Колесси в історії студіювання творчості Шевченка відіграла велику роль, бо розширила й синтезувала з порівняного становища поле студіювання «Кобзаря» Шевченка. Має велике також значення тим, що вперше на українській мові висунула методологічні питання щодо теорії наслідування» [2, с. 274 – 275].

1.2. Літературознавчі й фольклористичні зацікавлення О. Колесси та їх рецепція в українському літературознавстві

Вагомим внеском в тодішню фольклористичну науку було дослідження О. Колесси «Українські народні пісні в поезіях Богдана Залеського» [43]. Йосиф Богдан Залеський – польський поет і громадський діяч, який цікавився козацьким минулим, творив думи на козацьку тематику. Він також засновник «української школи» в польській літературі та співець «козацького романтизму». Ідеї Залеського тісно пов'язані з Україною і характеризують його як степового співака. О. Колесса порівняв поезії Б. Залеського з українськими народними піснями та визначив, що «з 47 форм вірша 15 узято з українського фольклору; із 103 ритмовзірців – 51 походить з уснопоетичного джерела» [43]. Окрім того, дослідник здійснив оцінку української школи в польській літературі у популярно-науковому, з багатьма подробицями та ретроспективними аналогіями, об'єктивними критичними зауваженнями. Ця праця вченого спочатку побачила світ польською мовою [1].

Фольклористичне дослідження О. Колесси «Люнарно-астральний мітологічний сюжет у старинній українській колядці (Боротьба гордого молодця з чорним туром)» має важливе теоретико-методологічне значення і у наш час, оскільки у ньому зосереджено увагу на різноманітних трактуваннях міфів, їх походження і зв'язку українського фольклору, у певному плані і всієї літератури з міфологією [35].

Спочатку О. Колесса виголосив на цю тему доповідь на другому з'їзді слов'янських географів і етнографів у 1927 р. З того матеріалу був тільки надрукований короткий зміст-резюме у матеріалах з'їзду.

Літературознавець досліджує трактування мітів, їх природу, а також відображення в усній народній творчості. О. Колесса через призму концепцій мітологічної школи здійснив аналіз української колядки «Зачорнілася чорная гора, ой дай, Боже», яку записав І. Вагилевич. Автор розглянув її мітологічне підґрунтя (міти, пов'язані із фазами місяця), дослідив головні мотиви

(молодець бореться з чорним туром, господиня ходить по світлиці, господиня бачить дивного звіра) й образи (зокрема, вказав на співвіднесеність молодця з місяцем-молодиком, чорної гори з нічним небом, панни з вечірньою зорею).

Грунтуючись на дослідженнях Лесмана, Зікке, Еренрайха, Шульца, Кпіса та інших вчених, використовуючи чисельні мітичні паралелі, що пов'язані з місячним календарем та з фазами місяця, О. Колесса стверджує «глибоку давнину і мітичний характер сеї колядки» і що вона одночасно відноситься до староукраїнського циклу (для цього автор порівнює цей текст з різними мітологічними атрибутами колядки з болгарського, моравського, чеського народних пісенних текстів) [35, с. 13].

У підсумку дослідник зазначав, що колядка є гімном богові Велесові: наведена й проаналізована колядка – це один із «старинних гімнів у честь забутого нині люнарного бога – Велеса... В його честь співано велику частину гімнів, що дійшли до нас у формі колядок, на які налягли протягом довгого ряду століть верстви: християнська, апокрифічна, історично-лицарська і новіша – побутова» [35, с. 16].

О. Колесса як глибокий знавець мітологічної проблематики підкреслює, що зацікавлення казками, переказами, загадками, потреба у нових дослідженнях у сфері фольклору призвели до створення в Німеччині товариства «Gesellschaft für vergleichende Mythenforschung», відкриття у Відні часопису «Mitra», гуртування цінних томів у мітологічній бібліотеці, якою послуговувалося значне число європейських вчених. Характеризуючи три групи європейських фольклористів, дослідник слушно робить висновок, що найбільшим їх досягненням у науці, мабуть, є те, що вони ввели в науковий обіг значну кількість фольклорного матеріалу. Вони, як пише вчений, «ствердили неперечну вагу мітів, зв'язаних будь-то з календарем люнарним, будь-то солярним, взагалі астральним, – ствердили в мітах означену чергу мотивів, що наступають по собі в точноозначеному порядку з такою правильністю, яку бачимо лише в подіях уранічних, в перипетіях астральних тіл» [35, с. 3].

Користуючись історико-порівняльним методом, автор студії намагається увиразнити раціональне з праць представників старих мітологічних та антропологічно-соціологічних шкіл.

Власний практичний досвід з набуття фольклорної традиції, фольклорних впливів та інших аспектів О. Колесса взяв за основу для монографії «Головні напрями й методи в розслідах українського фольклору» [31]. Погоджуючись з І. Франком, дослідник говорить про вплив книжних джерел на українську усну традицію.

Як вважає сучасна дослідниця Я. Герасим, – цю працю не можна вважати методологічною: «Це видання на 10 сторінок друку, яке має радше бібліографічний, аніж методологічний характер. У ньому перелічені імена фольклористів та назви їх праць, подекуди автор констатує їх приналежність до певних наукових шкіл і напрямів. Щоправда, М. Максимовича, П. Куліша та М. Костомарова просто зараховано до романтиків. Йдеться про їхні “романтичні” погляди на фольклор. Михайло Драгоманов потрактований як репрезентант історико-порівняльного напрямку» [11].

«Про І. Франка О. Колесса пише: “Ті свої наміри й задачі проводить Франко вмілою рукою з незвичайною якістю й пластичністю. Хоч він взагалі з боку методичного склоняється до еклектицизму та адаптаціонізму, однак з огляду на сам предмет досліду дає тут перевагу методові історичному”. Нас тепер не може не насторожити термін “еклектицизм”, що має негативне забарвлення. Але у М. Драгоманова, Ф. Колесси, а також у О. Колесси він набув семантики плюралізму» [31].

Таким чином, О. Колесса не бачив у фольклористичних дослідах Франка чіткої методології, навіть вбачав у ній еклектизм.

На думку М. Вовк, монографія демонструє «застосування історико-порівняльного методологічного інструментарію, що утверджувався в українському літературознавстві і фольклористиці наприкінці XIX – на початку XX ст. Ці спроби репрезентують спрямованість педагога-науковця до систематизації досягнень фольклористичної думки в Україні, особливу увагу

до текстологічного аналізу творів народної словесності. Означена проблематика у стимулюванні науково-дослідницької роботи студентської молоді, якою опікувався О. Колесса, становила базову основу їх професійного самовдосконалення» [8, с. 44].

Незважаючи на деякі негативні оцінки фольклористичних досліджень О. Колесси, на наш погляд, їх можна вважати важливим етапом розвитку української фольклористики, оскільки автор дає широкі паралелі між фольклором та літературною творчістю, простежує важливе значення фольклору для розвитку літератури взагалі.

Найпомітніший внесок О. Колесса зробив у вивчення історії літератури. Він ґрунтовно досліджував тексти античної літератури, порівнював їх, аналізував, писав рецензії. Влітку 1902 р. О. Колесса побував у Старосамбірському повіті, а саме в Лаврівському монастирі, де мав змогу ретельно оглянути бібліотеку. Серед книжок йому пощастило знайти на обкладинках два пергаментних шматки тексту, третій уривок, пожовклий і вицвілий, був вклеєний усередину обкладинки. О. Колесса зробив дуже детальний і ґрунтовний аналіз, який, з одного боку, показав, що це одна з найдавніших писемних пам'яток; її палеографічні елементи несуть важливу інформацію про історію нашої мови та палеографії [34].

Подібною у способі дослідження та результатах наукового спостереження над текстом є праця вченого «Городиське Євангеліє XII-XIII в.» [32]. Частини I, II та III цього дослідження було опубліковано в наукових працях Українського університету. У цій четвертій частині автор робить палеографічний опис та аналіз писемності, публікує зразки тексту, більше розповідає про мову та правопис. На основі публікацій І. Свенціцького, А. Петрушевича, А. Кримського, В. Ягича, О. Потебні, О. Огоновського, О. Шахматова, А. Соболевського О. Колесса стверджує, що розглянута пам'ятка створена у XII, але не пізніше першої половини XIII ст.

Важливою є праця О. Колесси «Південно-Волинське городище і городиські рукописні пам'ятники XII-XVI в.» [36], яка має кілька розділів:

«Городище і городиські рукописи XII-XVI в.», «Городиський Апостол XII в.», «Городиські пергамянові Листки Євангелія з XII-XIII в.», «Текст».

О. Колесса робить висновок, що в текст через церковно-слов'янський «підклад продерлися діалектологічні прояви», які і дають підстави зарахувати текст до староукраїнських пам'яток; місцевість, де повстав текст Євангеліє, – південна Волинь, Городище, час – XII або XIII ст. Палеографічні, граматичні прикмети («архаїчний підклад церковнослов'янського тексту») дають матеріал на ствердження точніших часових границь: друга половина або ж кінець XII ст.; Євангеліє відзначається «старинною основою, компромісово-еклектичним відношенням перекладчика до своїх церковнослов'янських першовзорів і пробами самостійної концепції перекладу. В графіці бачимо замітку послідовність» [36, с. 44-45].

Варто виокремити також такі дослідження з історії української літератури О. Колесси, як: «Рукописні й палеотипні книги південного Підкарпаття» [39], «Розсліди й видання слов'янських пам'яток апокрифічної літератури» [38] та ін. У першій із названих праць дослідник насамперед визначає географічні та історичні умови розвитку Південного Підкарпаття та їх вплив на розвиток літератури у краї: «Георгафічне сусідство із Моравією та Панонією, тереном діяльності слов'янських апостолів, – зробило сю країну здавна доступною для безпосередних Кирило-Мефодіївських впливів, які йшли долиною Вагу до країни давніх літописних Хорватів і звідси далі на Схід» [39, с. 4]. Завдання цієї наукової праці дослідник визначає досить чітко, вказуючи: «я не можу тут ставити собі за задачу перелічення та обговорення цілого рукописного та палеотипного засобу книг Підкарпаття. Я хотів би тут зхарактеризувати... найважливіші на цьому полі прояви, – поставити їх у зв'язь із культурними впливами й течіями у поодиноких частинах Підкарпаття і в його поодиноких фазах історичного розвитку та подати деякі практичні дезидерати для організації бібліотечно-архівної справи тої замітної граничної частини слов'янських земель» [39, с. 4].

У праці «Розсліди й видання слов'янських пам'яток апокрифічної літератури» О. Колесса розглядає найважливіші дослідження й видання, які досліджують апокрифічну літературу. Насамперед дослідник описує жанрову специфіку апокрифічної літератури: «Які твори треба брати в обсяг апокрифічної літератури? В її обсяг треба втягати й перебірки що розвинулися в поодиноких слов'янських землях із первісних заборонених церковною владою пам'ятників, при чому за рішачий критерій треба брати мотив або тематично розвинене оповідання, якого основа як незгідна з канонічними книгами була заборонена церквою» [38, с. 5]. Автор показує, що апокриф – досить стійкий жанр, що відповідає традиціоналістській поетиці: автор не прагне принципової індивідуалізації зображеного світу, сам цей світ має тісні контакти з дійсністю і з комплексними уявленнями про Бога, істину, правду життя, закони, як метафізичні, так і соціальні. Апокриф з'єднаний з каноном своєрідною моделлю сюжету, яка варіюється, змінюється, але, так чи інакше, перегукується зі зразками, що визначають свідомість людини, передусім, її віру. Порівняно з каноном в апокрифі посилюються художні, літературно-експериментальні тенденції, але зберігається співвіднесення з «правдою», про те, що читач зустрічається з чимось більшим, ніж література. Один із параграфів О. Колесса спеціально присвячує уявленню про жанр апокрифа, щоб одразу прояснилися основні відмінні риси цього типу оповідання, який і здійснює перехід від традиціоналістської (ейдетичної) поетики до поетики художньої модальності. Апокриф по-своєму відтворює канонічні жанри, що давно відбулися: Євангеліє, Апокаліпсис або специфічні старозавітні форми розповіді. Апокриф, яким він виявив себе з часів сервантесівського «Дон Кіхота», прагне бути оригінальною побудовою – і сюжету, і спільного ідейно-мистецького світу. Це не означає, що апокриф не має очевидних витоків. Справа в іншому: система «першоджерело-трансформація» (як у випадку взаємодії канону та апокрифу) тут не має великого значення. Апокриф розповідає про особистості, яких важко назвати літературними героями. Всі вони, як правило, відомі з текстів, за якими закріплено значення.

Також О. Колесса описує художні особливості апокрифічної літератури, її теми, мотиви, зазначаючи, що «ширина й тематична різноманітність апокрифічних мотивів є незвичайна. Вони обіймають найважливіші життєві проблеми, зображені в великих легендах людства» [38, с. 4]. На думку дослідника, причиною того величезного інтересу, який викликали апокрифи, є те, що вони, вбираючи в себе в різних країнах елементи казково-міфологічні, були своєрідною християнською міфологією, яка відповідала рівню мислення новонавернених християн, а також давно звернених, але мало культурних мас. Християнське вчення, руйнуючи язичницьку міфологію, створювало певну прогалину в мисленні народу, який звик до міфів багатими різними образами, подіями, фантастичними елементами. Апокрифи йшли на зустріч незадоволеним звичним запитам на таємниче: вони докладно доповнювали суто казковими рисами історію миротворення, пов'язували і продовжували долі Біблійних персонажів.

Відповідаючи на питання, чи є слов'янська апокрифічна література, О. Колесса зазначає, що «спеціально слов'янських апокрифів нема – є лише розповсюджені в Європі й поза Європою (в Малій Азії, Палестині, Ірані, Єгипті, Абессинії і т.ін.) апокрифічні тексти на релігійні, спеціальні біблійні старозавітні й новозавітні теми. Слов'янські тексти апокрифів є основані на першовзорах грецьких або латинських» [38, с. 6]. Все ж таки, О. Колесса доходить висновку, що слов'янська апокрифічна література існує, «вона слов'янська не лише через те, що появляється в слов'янських мовах, на слов'янських землях, але й тому, що на кожній слов'янській етнічній території грецькі чи латинські тексти були не лише перекладані, але й перероблювані в більше чи менше беллестричній формі і прибирали там спеціальні прикмети етнографічно-побутові відповідно до історичного моменту даного народу. Вони підлягали тут своєрідній модернізації, локалізації, та націоналізації (не в політично-соціальному розумінні цього слова)...» [38, с. 6]. Такі роздуми відзначаються не лише знанням літературного тексту, але й розумінням історії та культури різних народів.

Слов'янські апокрифи, за спостереженнями О. Колесси, діляться на певні групи: «а) на основі давніх грецьких чи латинських первозорів та їх основних мотивів, б) на основі їх розповсюдження й переробок так письменських як і фольклорних у поодиноких народів» [38, с. 7]. Це важливий висновок, який засвідчує, що дослідник провів ґрунтовне дослідження отриманого матеріалу.

Також О. Колесса досліджує карпатсько-українські рукописи, а саме «Ужгородський збірник» та «Данилівське Євангеліє», відзначаючи, що «окружують вони блискучими зразками поетичних вимислів і тканею старовинних передхристиянських вірувань і біблійні оповідання космогонічні та перші сторінки з історії людю людського, і багату біблійну старовину старозавітну, – доповнюють новими цікавими епізодами події євангельські, творять нові, незнані в канонічних книгах Євангелії» [38, с. 4]. Досліджені автором апокрифи цікаві ще й тим, що в них порушувалися питання потойбіччя, популярна на той час тема райської винагороди, що викликали в суспільній свідомості особливий інтерес. Апокрифічний текст давав своїм читачам можливість зрозуміти, що наступниками раю можуть бути тільки праведники, тому що люди гріховні за своєю природою, оскільки успадкували первородний гріх прабатьків своїх Адама та Єви, які не послухалися Творця і порушили цю заповідь.

Розглядаючи Никодимове Євангеліє, О. Колесса відзначає, що цей апокриф вплинув на формування та систематизацію церковного вчення з питання смерті Христа, його сходження в пекло і Воскресіння, а також на іконографію цих подій. Витяги з нього зустрічаються в творах як ранньохристиянських богословів, так і у Отців Церкви.

З узагальнюючих літературознавчих праць О. Колесси можна назвати такі: «Століте об'єднаної українсько-руської літератури (1798-1898)» [40], «Погляд на сучасний стан історичних розслідувань українсько-руської літератури (найдавніший період): Кілька проблем і дезидератів» [37], «Гене́за української новітньої повісті» [30].

У першій з названих вище робіт, в оглядовому плані, О. Колесса розглядає творчість Білецького-Носенка, І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, К. Думитрашка, Т. Шевченка, А. Метлинського, П. Куліша, М. Костомарова, Марка Вовчка, С. Руданського, Л. Глібова, І. Франка та багатьох інших.

Про творчість І. Котляревського О. Колесса вказує так: «Видячи в тодішній українській суспільності два світи, два ворожі табори, а з одного боку табор напів винародовленого, ополяченого або обмоскаленого панства та інтелігенції і московських чиновників – а з другого боку – закріпощених селян – гнобителів і гноблених, визискувачів і визискуваних, Котляревський рішучо стає по стороні маси українського народу. Такі свої соціальні симпатії й антипатії зазначає він доволі виразно і не двозначно так у гумористично-сатиричних натяках і цілих навпів поважних картинах Енеїди, як і в Оді до князя Куракіна, і в поважних сценах Наталки Полтавки, і в жартобливо-комічних картинах Москаля Чарівника» [40, с. 163]. Дослідник розглядає псевдокласицизм І. Котляревського, вклад автора у розвиток української драматичної поезії, у якій помітна «новітна драматична техніка, не викривлена схоластичним поділом на містерію або головну драму та інтерлюдії, без відокремлення елементу протонародного і комічного від поважного, біблійного або історичного» [40, с. 164]. Дослідник не боїться відкрито критикувати таких письменників як Білецький-Носенко, Кореницький, Александрів, які висміювали творчість Котляревського, а особливо зображені ним побут та традиції українського селянина.

Докладно розглядає О. Колесса творчість Артемовського, зокрема розглядаючи його твір «Пан та собака», дослідник відзначає, що «Артемовський дав нам соціальну сатиру, що вражує гострішим вістриєм сарказму, як Енеїда Котляревського» [40, с. 165].

Творчість К. Думитрашка розглянуто дослідником на прикладі його поеми «Жабомишодраківка», в якій автор «націоналізує і модернізує поему грецьку Батрахоміомахія, переносить подію на Україну, даючи при тім

політичну алегорію, де змальована боротьба України з поляками і покоренє України Москвою» [40, с. 165].

Особливу увагу О. Колесса звертає на 30-ті роки, «котрими розпочинається друга фаза розвою української літератури», представляючи напрям романтичний. На думку дослідника, найвизначнішою літературною постаттю 30-х років виступає Г. Квітка-Основ'яненко: «В його життю і творах іде вічна боротьба між теоретичними поглядами, виплеканими в панській атмосфері, а почутєм справедливости і християнської любови ближнього; між привичками свого стану, а горячими поривами серця; між засадами аскетичної етики, а потребами живої людини...» [40, с. 166]. Тут автор вдається до короткого екскурсу в історію романтизму у європейській та українській літературах. Одним із поетів романтизму, як доводить О. Колесса, є Амврозій Метлинський – «типовий романтик, співак могил, руїн та козацької слави, що співав у дусі історичних народних дум» [40, с. 168].

На думку О. Колесси, після розбиття Кирило-Мефодіївського братства у 1840-х рр., майже 10 років триває занепад української літератури. Лише під кінець 50-х рр. українське письменство оживає. Щодо цього періоду дослідник відзначає: «З усіх сторін відзивають ся нові письменники. Відживають ідеї Кирило-Мефодіївського Брацтва. Одна із сих ідей, знесенє кріпацтва, стає пекучим питанєм дня в цілій Росії. Інтелігенція українська займає ся справою просвіти, видає ряд книжок для народу. В літературі йде боротьба проти кріпацтва. До найвизначніших літературних творів, в котрих сеся ідея виступає на першому плані, належать народні оповідання Марка Вовчка. Літературна вартість сих оповідань не менша, як їх соціальне значення» [40, с. 172].

Досліджуючи праці Марко Вовчок, О. Колесса звертає увагу на художні деталі, настрої творів («не в міру солодковато-плаксивий»), їх реальну основу та етнографічне забарвлення. «Соціальний підклад всюди вірний і виступає виразно. Композиція ясна, прозорицька, мистецька. Оповіданє йде жваво.

Воно тим вірніше, що вложено в уста селян, освічує події з їх становиська, пливе немов безпосередньо з серця мас народних» [40, с. 172].

Далі О. Колесса підкреслює, що особливого розквіту українська література зазнала в 60-х роках, оскільки «Куліш громадить поважний гурт белетристів і кількох учених коло “Основи”. Вона стає головним органом українсько-руського письменства, порушує много важних проблемів історичних, національно-політичних і соціальних, дає товчок до живійшої літературної традиції» [40, с. 173]. Літературознавець коротко характеризує творчість С. Руданського, Д. Мордовця, Г. Барвінок, Ол. Стороженка, А. Свидницького, І. Нечуя-Левицького, О. Кониського, О. Пчілки та буковинських русинів (С. Млака).

Окремо особливо багато уваги О. Колесса приділяє творчості І. Франка, який, за словами дослідника, є «найвизначнішим репрезентантом тої групи белетристів, а zarazом найзамітнішим сучасним письменником галицько-руським значіння всеукраїнського» [40, с. 182]. Щодо стилю письменства І.Франка, О. Колесса відзначає: «У Франка замічуємо цікаву прояву, дуже рідку в європейських, навіть найвизначніших письменників: холодний науковий скептицизм і наклін публіцистичний не вбив у нього белетриста. З творів Франка і повістярських, і поетичних віє свіжість, енергія і сила» [40, с. 182].

Достатньо уваги приділяє О. Колесса творчості О. Кобилянської, відзначаючи «Психологічна аналіза найдрібніших відтінків почувань жіночого серця доходить у неї до мікроскопічних тонкостей (Царівна). Кобилянська – се поруч Ів. Франка найвизначніший талант белетричний австрійської Руси-України» [40, с. 183].

У цій праці О. Колесса підсумовує: «[...] живе народне слово, народна думка і самосвідомість національна, що складає на нашу літературу, як сильне жерело бистої води, забиване, задавлюване в Росії, б'є живим могучим ключем у Галичині, дає цілющий напій цілому народови в його боротьбі за існуванє» [40, с. 187]. До найголовніших ознак українсько-руської літератури,

за О. Колессою, належать: реалізм, націоналізм, народність і демократизм. Зокрема, «реалізм у зображенні народного життя має... рішучу перевагу над иньшими напрямками. Виступає він особливо ярко в українсько-руській повісти, почавши від Квітчиної “Сердешної Оксани”, а скінчивши на оповіданнях Мирного та Франка» [40, с. 184]. Натомість щодо романтичного напрямку, автор відзначає, що він «не дійшов у нашому письменстві до такого розгару, як у Західній Європі, але виступає спорадично у поодиноких творах наших письменників, навіть реалістів» [40, с. 184]. Загалом, говорячи про українську літературу описуваного періоду, дослідник вважає, що вона є наскрізь національною: «Любов до рідної країни і рідного народу, се одна із найголосніших струн, що дзвенить у ній через ціле столітє під ударами політичних злиднів нашого народу» [40, с. 184].

Узагальнюючи, можна сказати, що О. Колесса показує, що досліджувані роки відзначилися ростом інтересу до національної культури, розквітом романтичної літератури та важливими вкладами Тараса Шевченка і інших письменників у формування української літературної та національної ідентичності.

У 1901 році вийшла праця О. Колесси «Погляд на сучасний стан історичних розслідувань українсько-руської літератури», де дослідник порушує низку болючих для українського літературознавства питань, зазначаючи зокрема про заборону української науки: «Коли останніми часами настали деякі незначні пільги щодо печатання творів белетристики оригінальної, то твори наукові в українсько-руській мові і переклади з чужих літератур... заборонені безоглядно» [37, с. 1]. Роздумуючи над політичною ситуацією, О. Колесса далі переходить безпосередньо до аналізу останніх досліджень і публікацій, присвячених українській літературі. Серед них – дослідження О. Міллера, І. Порфіреєва, О. Огоновського. О. Колесса зазначає: «Окрім згаданих загальних оглядів маємо цілий ряд студій спеціальних, монографічних, що належать до старинного періоду нашого письменства. Вони розширили задачі

історії руської літератури, та придбали для неї глибші і тривкіші основи» [37, с. 6].

Аналізуючи суспільно-політичну та правову ситуацію в Росії та низку постанов уряду, що забороняють українську мову та науку взагалі рідною мовою, дослідник ґрунтовно вивчає дослідження багатьох вчених і приходять до не дуже оптимістичного висновку, що не існує «одноцільного ширшого і систематичного викладу історії старинної української руської літератури, такого огляду, що сполучував би той період із дальшими фазами духового розвою українсько-руського народу, що вказав би нам, наскільки сеся література була зеркалом народу, його життя і його культурних стремлінь» [37, с. 6].

У цьому дослідженні О. Колесса використовує історико-системний метод, який виходить з розуміння системи як сукупності взаємопов'язаних елементів. Метод передбачає розгляд кілька головних завдань: 1) виокремлення елементів, які входять в систему; 2) аналіз характеру відносин між елементами (горизонтальні, ієрархічні); 3) вивчення взаємодії системи з зовнішнім середовищем. Вивчення будови системи – сукупності елементів, що входять до неї і зв'язків між ними – фактично являє собою аналіз внутрішньої структури. Тому системний метод у дослідженні О. Колесси тісно змикається зі структурним.

І. Франко підкреслював важливість літературознавчих праць О. Колесси для українського літературознавства. Досить цінною працею з історії літератури, на думку І. Франка, такої, що «може служити взірцем старанності, подекуди аж педантичної» [66, с. 177], є монографія О. Колесси «Юрій Коссован (Осип Домінік Ігор Гординський де Федькович). Проба критичного розбору автобіографічних його повістей та його життєпису» [42].

У цій праці О. Колесса виявив низку біографічних фактів і дат, які сприяли аналізу великого епістолярію Ю. Федьковича, його поетичних, прозових і драматичних творів. І все це аналітичне мислення автор намагався (хоч і не скрізь успішно) подати на тлі соціально-економічного та політичного

тла, що, на нашу думку, значно полегшує сприйняття творів Ю. Федьковича, а, отже, їх інтерпретацію та історико-естетичне узагальнення.

О. Колесса, досліджуючи історію написання творів Ю. Федьковича, додає літературознавчий аспект, що полегшує сприймання і розуміння текстів письменника. Про мелодраму «Керманич» Ю. Федьковича вчений говорить так: «Велика частина сих вставок – се народні пісні по части живцем взяті в цілості з народних уст, по части парафразовані поетом» [42]. Далі дослідник виходить у широкий пласт дослідження – він пише про вплив народної традиції на форму та зміст поезій автора. Таким чином, порівняльно-історичний метод проявляється і в цьому дослідженні. О. Колесса, зокрема, аналізує творчість Юрія Федьковича та його внесок в українську літературу. Він підкреслює важливість Ю. Федьковича як митця, який відобразив у своїх творах національну спадщину та культурні особливості українського народу. О. Колесса також аналізує стиль та творчий підхід Федьковича, намагаючись розкрити особливості творчості.

О. Колесса сприяв популяризації та вивченню творчості Юрія Федьковича, допомагаючи у встановленні визнання та значення цього видатного українського письменника в літературі та культурі.

Висновки до I розділу.

Отже, О. Колесса у своїх працях послуговувався, насамперед, історико-порівняльним методом, який передбачає дослідження та пояснення різних явищ, у якому з урахуванням встановлення подібності цих форм робимо висновки про їх спорідненість. Історико-порівняльний метод вивчає міжнародні літературні зв'язки та відносини, подібність та відмінності між літературно-художніми явищами у різних країнах. Подібні шляхи розвитку літератури у різних народів не виключають можливості міжнародних контактів та взаємовпливів та зазвичай перехрещуються з ними. Міжнародні літературні зв'язки та взаємодії представляють категорію історичну та в різних історичних умовах мають різну інтенсивність та набувають різних форм.

Подібність літературних фактів може бути заснована на подібності: суспільного та культурного розвитку народів; культурних та літературних контактів між цими народами.

Фольклористичні дослідження О. Колесси характеризуються широтою досліджуваних явищ: науковець порівнює твори авторів із фольклором, використовуючи концепції міфологічної школи, досліджує головні фольклорні мотиви й образи.

Фольклористичні дослідження О. Колесси можна вважати важливим етапом розвитку української фольклористики, оскільки автор дає широкі паралелі між фольклором та літературною творчістю, простежує важливе значення фольклору для розвитку літератури взагалі на основі компаративізму.

Історія літератури в науковому осмисленні О. Колесси завжди досліджується в широкому контексті. Автор простежує зв'язки кожного літературного твору та творчості автора загалом зі світовою літературою, фольклором, міфологією тощо. Історико-порівняльний метод є основним у цих дослідженнях, хоча іноді використання цього методу критикується іншими дослідниками. Все ж, незважаючи на деякі недоліки, дослідження О. Колесси є цінними для становлення історії української літератури.

РОЗДІЛ 2.

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ О. КОЛЕССИ

Олександр Колесса, – український поет, публіцист і культурний діяч, був одним із найважливіших співучасників і прихильників Тараса Шевченка. Він активно відіграв важливу роль у збереженні та популяризації творчості великого українського поета та у розвитку шевченкознавства. Відзначимо, що до основних аспектів шевченкознавства належать:

- біографія Тараса Шевченка: дослідження життя та долі поета, його дитинство, освіту, подорожі, роботу та громадську діяльність;
- творчість Тараса Шевченка: аналіз поезій, прозових творів, малюнків та інших видів творчості Шевченка;
- жанрова та стилістична аналітика: вивчення різних літературних жанрів, які використовував Шевченко, а також особливостей його стилістики;
- соціокультурний контекст: розгляд впливу суспільно-політичних, культурних і релігійних факторів на творчість Шевченка та його відносини з іншими письменниками та діячами свого часу;
- рецепція творчості Шевченка: вивчення того, як творчість поета сприймалася в різних історичних періодах та країнах, включаючи Україну, Росію та інші країни;
- Шевченко в сучасному контексті: аналіз впливу та актуальності творчості Шевченка у сучасному світі.

О. Колесса цікавився усіма цими аспектами, розглядаючи та аналізуючи як його творчість, так і вплив Шевченка на українську та світову культуру. Шевченкознавство О. Колесси допомагає розуміти значення та вплив Тараса Шевченка на українську та світову літературу, а також в контексті історичних та культурних подій.

Найпершою працею О. Колесси, що торкається творчості Шевченка, можна назвати працю «Шевченко і Міцкевич» [41], однак ми розглянемо її у третьому розділі, оскільки вона має компаративний аспект.

Із шевченкознавчих студій О. Колесси варта уваги також праця «Дві мало знані поезії Т. Шевченка. Дещо про вірші «До сестри» і «Хустина» [33].

Аналізуючи вірш «До сестри», О. Колесса відзначає, що ця поезія відома своєю ніжністю та виразними почуттями, які автор висловлює до своєї сестри, Ярини Шевченко, яка була однією з найближчих людей Тараса.

Основні риси поезії «До сестри»:

- ніжність та емоційність: Поезія відзначається ніжним тоном та глибокими емоціями. Шевченко висловлює свою надзвичайну прив'язаність та любов до сестри;

- підтримка та обіцянка: у поезії виразно виражено обіцянку підтримувати та боронити сестру, незалежно від обставин. Ця обіцянка свідчить про глибоке братське почуття;

- важливість родинних зв'язків: поезія «До сестри» вкладається в загальний контекст творчості Тараса Шевченка, який часто висловлював важливість родинних зв'язків і боронив ідею сімейної єдності [33].

Ця поезія стала популярною завдяки своїм щирим висловлюванням почуттів і родинним цінностям, які вона передає. Вона є свідченням глибокого зв'язку Тараса Шевченка із сім'єю та дорогоцінною любов'ю до сестри.

Все ж, як показали подальші дослідження, О. Колесса помилково приписав вірш «До сестри» Т. Шевченку: науковці довели, що авторство цього твору належить поетесі Олександрі Псьол [2].

Вірш «Хустина» Шевченко написав приблизно наприкінці червня – у грудні 1847 року в Орській фортеці. Вперше надруковано в журналі «Народное чтение» (1859. №3, с. 156-158). Тема твору – доля закоханих у козацьку добу: героїзм і самопожертва козака та недоля його коханої. Головний сюжетний конфлікт – морально-етичний: козак кидає наречену заради виконання патріотичного обов'язку. У праці О. Колесси розглянуто

основні джерела поезії – історичні пісні та думи про проводи козака та його загибель у бою, визначено жанр, тему, сюжет та особливості композиції. У висновках підкреслюється, що тут Т. Шевченко використав не лише окремі мотиви українських народних пісень та уявлень, а й запропонував цілком оригінальний варіант героїчного епосу [33].

У праці «Столітє обновленої українсько-руської літератури (1798-1898)» [40] О. Колесса також окремо зупиняється на творчості Т. Шевченка, зазначаючи: «У попередників Шевченка, попри всі їх добрі прикмети – видно якусь невпевненість, тривожливе шукання доріг та ідеалів. Коли і прориває ся у творах тих яка сміливіша думка – напр. ідея демократична – то не виступає вона явно і просто, а ховає ся під усякі покривала», наприклад у Котляревського – у вигляді травестії, у Артемовського-Гулака і Гребінки – у вигляді байки тощо. Натомість саме Шевченко «перший промовив у нашому письменстві слово виразне, просте і голосне, перший перелив свої сміливі думки у такі чисті кришталі поетичної форми... Тарас обіймає душею і бувальщину і сучасність рідного народу, його побут соціальний, і його відносини до московських та польських сусідів. Його дума сягає і в будущину України» [40, с. 169].

О. Колесса у цій праці зупиняється лише на її ідейності, громадянських мотивах, говорячи про творчість поета патетичними словами: «Шевченко як Прометей здобув для нашого народу огонь почуття національно-патріотичного, що сильним блеском горить нині в серцях поклонників його генія на цілому просторі нашої, не своєї землі. Той жар додає цілющої сили Україні» [40, с. 170]. З цих слів постає не просто літературознавець, а українець, який захоплюється творчістю генія української літератури. Ось деякі з висловлювань Олександра Колеси щодо Тараса Шевченка:

- «Шевченко – великий гімн свого народу». О. Колесса вважав Шевченка не лише великим поетом, але й національним героєм, чиї твори і життя були присвячені боротьбі за свободу та незалежність українського народу.

- «Шевченко і правда». О. Колесса акцентував увагу на тому, що творчість Шевченка відображала правду про соціальні та політичні проблеми свого часу. Він вважав Шевченка найважливішим голосом, що висловлював національну та соціальну свідомість українців.

- «Людина віри і правди». О. Колесса підкреслював віру Шевченка в ідеї свободи та гідності людини. Він вважав, що поезія Шевченка вплинула на формування моральних цінностей українського народу [60].

У цій праці дослідник торкається питання Кирило-Мефодіївського братства, разом із творчістю Шевченка досліджує діяльність М. Костомарова та П. Куліша. Однак О. Колесса знову зупиняється виключно на ідейній позиції братства та засуджує Росію за його знищення.

Його ставлення до Шевченка було дуже позитивним і він висловлював багато глибоких думок про значення й вплив Шевченка на українську літературу і суспільство.

Олександр Колесса бачив в Тарасові Шевченку не лише поета, а й національного героя та символ боротьби за права та гідність українського народу. Він вважав, що Шевченко своєю творчістю відкрив нові можливості для розвитку української мови та літератури. Колесса підкреслював, що Шевченко віддавав перевагу національному стилю і мові, розвиваючи їх і створюючи власні шедеври, які вражали глибоким змістом та поетичною майстерністю.

У своїх літературознавчих статтях та рецензіях Олександр Колесса акцентував увагу на тому, як Шевченко підніс українську національну ідентичність, борючись із соціальною нерівністю та політичними обмеженнями. Він наголошував, що Шевченко був голосом простого народу і втілював його прагнення до свободи та справедливості.

О. Колесса також допоміг в популяризації творчості Шевченка серед українців та закордонних читачів, а його рецензії сприяли розумінню і оцінці важливості Шевченкової спадщини для української культури. Все ж, шевченкознавчих праць у науковій спадщині О. Колесси порівняно небагато.

Висновки до 2 розділу.

О. Колесса був одним із найважливіших прихильників Тараса Шевченка. Він активно відіграв важливу роль у збереженні та популяризації творчості великого українського поета та у розвитку шевченкознавства.

Найпершою працею О. Колесси, що торкається творчості Шевченка, можна назвати працю «Шевченко і Міцкевич». Із шевченкознавчих студій О. Колесси варта уваги також праця «Дві мало знані поезії Т. Шевченка. Дещо про вірші «До сестри» і «Хустина».

У своїх літературних статтях та рецензіях Олександр Колесса акцентував увагу на тому, як Шевченко підніс українську національну ідентичність, борючись із соціальною нерівністю та політичними обмеженнями. Він наголошував, що Шевченко був голосом простого народу і втілював його прагнення до свободи та справедливості.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМАТИКА КОМПАРАТИВНИХ СТУДІЙ О. КОЛЕССИ

Літературний твір не існує ізольовано, він – частина світової літератури в її русі, розвитку. Вивчення літературного твору в його зв'язках з іншими, у тому числі інонаціональними, лежить в основі порівняльного аналізу.

У сучасній філології компаративне (порівняльне) дослідження – одна з найефективніших дослідницьких стратегій, що дозволяє оперувати широким колом даних про різноманіття теоретичних та методологічних підходів до вивчення проблеми, надає можливість аналізувати явища системного рівня, до яких належить і «шкільне літературознавство» як система наукових знань.

Компаративістика спирається на два типи зіставлень. Це порівняльно-типологічний підхід, у якому спільність пояснюється загальними соціально-історичними умовами розвитку та історико-генетичний підхід, коли спільність явищ пояснюється спільністю походження [50, с. 8-10]. Будучи методом наукового дослідження, компаративістика вносить своєрідність не лише у техніку і стратегію дослідницької діяльності школярів, а й у отримане ними інформаційне знання. Отже, підвищується обґрунтованість теоретичних висновків, що набувають узагальнюючого характеру. З цієї точки зору компаративістика є галуззю філології, в якій на підставі емпіричного аналізу різних інформаційних систем виводяться теоретичні узагальнення у вигляді класифікацій, теорій та ін.

Компаративістика як наука складалася протягом XIX–XX ст. У період античності, наприклад, в «Поетиці» Аристотеля присутні міркування про основні відмінності епосу та трагедії. Ця наука народилася із прагнення зрозуміти, як розвивається літературний процес, та її метою стало «дослідження внутрішніх закономірностей, властивих літературному явищу як історичному феномену та водночас як літературному факту» [50, с. 26-27].

Предметом порівняльного (компаративного) аналізу можуть бути генетичні, генетично-контактні зв'язки і типологічні збіги (аналогії) в

національних, регіональних і світових літературах. Вивчаються форми зовнішніх і внутрішніх контактів, впливів, міжлітературної рецепції, посередницькі функції художніх перекладів [50].

У літературознавчій компаративістиці виділились власні підходи. Перший і найрозвиненіший їх – це порівняльно-історичний підхід, у якому вивчаються генетичні і контактні зв'язки. Другий – порівняльно-типологічний (порівняльний) підхід, при якому, залишивши поза увагою генетичні та контактні зв'язки, досліджуються тематичні, образні, жанрові, стильові подібності та відмінності, що дозволяють типологічно систематизувати зібраний матеріал. Третій підхід називають інтертекстуальним. Він дає можливість вивчати літературний твір у зв'язку з «чужим» текстом, який може містити (цитати, алюзії, ремінісценції, переклички та ін.). Він пов'язаний з теорією постструктуралізму, що вважає, що література є єдиним інтертекстом і для її вивчення не обов'язково вдаватися до пошуків генетичних або контактних зв'язків, а можна вивчати літературну гру, переклички творів один з одним або творів, що, у свою чергу, відкриває новий погляд на літературу та культуру в цілому. Ще одним плідним підходом вивчення перекладу як форми міжлітературних взаємодій. Все це дозволяє досліджувати літературу за допомогою її виходу за національні кордони та водночас краще зрозуміти її національну своєрідність, її місце у системі інших літератур, а також інших галузей гуманітарного знання. Як і будь-яка наукова галузь, літературознавча компаративістика тісно взаємодіє з іншими розділами науки про літературу та іншими галузями знання [51, с. 69].

Рух наукової думки в компаративістиці 1920-х років був нерівномірним, часто залежним від ситуації, але все ж давав підстави думати про еволюцію та оновлення. Літературно-мистецька ситуація 20-х років, орієнтири національної літератури стимулювали компаративістику, визначали не лише нові проблеми, а й напрямки дослідження та матеріал. «Трохи модернізований порівняльно-історичний метод», – так реагував на метод П. Филиповича Г. Костюк, – більшою чи меншою активністю давав про себе знати в студіях

учнів і послідовників В. Перетца, серед яких був і О. Колесса. Перебування О. Колесси в еміграції відкрило відносно більші можливості для входження в інтелектуальний простір європейської наукової думки – німецької, польської, французької, чеської, що вплинуло на результати: репресивний тиск, уніфікацію – усе те, що відчувала рідна література з кінця 20-х років, знайде себе в Україні в порівняльному літературознавстві, яке, як і в позитивістській фазі, акумулювало зусилля щодо міжлітературних зв'язків і впливів із чітко окресленим «ситуативно зумовленим» ідеологічним завданням [14].

Літературознавчі ідеї О. Колесси значно випереджали час і виходили за межі вивчення впливів та взаємовпливів. Вчений прагнув зрозуміти закономірності історико-літературного процесу, який пов'язував із соціально-історичним розвитком. О. Колесса прагнув розробити історію літератури як науку і вважав, що історико-літературний процес – це частина історичного процесу в цілому. Тому було важливо розкрити об'єктивні історичні закономірності літературного розвитку, у яких він вважав за можливе будувати історію літератури та компаративістику як науку: «Характер усякого письменника й напрям его творчости залежить: а) від індивідуальних его способностей; б) від пригод, серед яких плило его жите, від обставин, що причинились до кращого розвою, або до змарновання сих спосібностей; в) від сучасного устрою суспільности, від єї потреб і змагань; г) від напрямку того культурно-літературного материялу, з яким доведе ся даному письменникови познакомитись будьто безпосередньо через читанє, будьто безпосередньо через товаришованє з освіченими людьми» [41, с. 18].

У праці «Шевченко і Міцкевич» 1894 р. О. Колесса обґрунтовує свій вибір «компаративістики», її переваги та перспективи, вказуючи, що в ХІХ столітті у світовій літературі з'явилася ціла плеяда талановитих митців, які не тільки стали національними символами, а й відкрили нову епоху в духовному житті всього людства. Європейський романтизм цього періоду представлений творчістю Й.-Х. Байрона, Й. В. Гете, Г. Гейне, М. Лермонтова, А. Міцкевича, Ю. Словацького, О. Пушкіна, Т. Шевченка. У цій яскравій плеяді яскравих

майстрів слова стає цікавою проблема художніх взаємин польських і українських письменників – А. Міцкевича і Т. Шевченка. На думку дослідника, «творчість Т. Шевченка та А. Міцкевича можна багато в чому порівняти, вважати феноменологічним діалогом української та польської культури, фактами разючих збігів, генетичної та типологічної конвергенції їхніх текстів» [41].

Зв'язок української літератури з творчістю Адама Міцкевича є предметом вивчення літературознавства з кінця XIX ст., і праця О. Колесси безперечно поглибила це вивчення.

О. Колесса ставив собі завданням створення історії літератури і вивчав різні національні літератури у тому схожості і відмінності. У результаті вчений підходить до розуміння законів творчості, загальних для всіх літератур, тобто наближається до створення історії загальної літератури та компаративістики: «Відома річ, що до суми основних людських думок трудно докинути щось зовсім нового, нечуваного, та не тиканого людським духом. Кожда важніша думка має свою історію: одна родить ся з другої, одна із другої виколлюєсь, розвиває ся, та дає знов почин слідкуючій думці, а та знов слідкуючій, і так ідуть они все дальше та дальше в нерозривному пасмі; – кожда із тих визначних думок, що творять давена в ланцюгу еволюції людської мисли – має в собі і щось дивного, і щось нового» [41, с. 19]. Отже, О. Колесса описав індуктивний метод дослідження явищ, який є більш точним, ніж умоглядні висновки. Цей компаративний метод дає можливість вченому накопичувати літературознавчі факти

Спочатку вчені використовували порівняльний метод виявлення подібності, що допомагало їм встановлювати закономірності. Залежно від школи, до якої вони належали, робили різні висновки з виявленої подібності. Представники міфологічної школи думали, що подібність означає походження із загального джерела (предка). Представники теорії запозичення думали, що подібність означає вплив одного твору на інший. Представники теорії самозародження вважали, що подібність означає типологічну близькість явищ,

зумовлених однаковими умовами життя та національної психології. О. Колесса враховував усі три підходи, але кожного разу прагнув встановити, які причини виявленої ним подібності, особливо якщо він працював з творами, що збереглися в уривках, частинах, різних жанрів і в різних народів. Таким чином, йому вдавалося із розрізнених явищ створювати цілісну картину літературного розвитку. Цей метод допомагав етнографам, фольклористам того часу робити висновки про особливості розвитку національних культур та літератури.

У центрі компаративних наукових інтересів О. Колесси була поезія. Він цікавився історією поетичних полілогів. Для вирішення такого завдання О. Колесса успішно використовував підходи, які до цього часу вже розробила наука – міфологічний, запозичення та «замороження», а накопичені спостереження застосовував для вивчення історії літературних полілогів. Внаслідок цього дослідження, побудованого на узагальненні великої кількості фактів, О. Колесса відкрив причинно-наслідковий ланцюг пов'язаних один з одним явищ літератури та мистецтва.

Початковим етапом наукової концепції вченого була проблема походження поезії та її полілогів. Він розглядав епос, лірику і драму як типи творів, що історично склалися. Наступний етап розробки О. Колессою його теорії пов'язаний із проблемою мотивів та сюжетів. Для вченого історія сюжетів була центральною проблемою його діяльності, він збирав окремі, розрізнені сюжети протягом усього життя. Спочатку сюжет і тему він вважав синонімами, але поступово зрозумів тісний зв'язок сюжету з формою твору. Він думав, що сюжети та мотиви мають ознаки спільності та повторюваності, які можна простежити від міфу до епосу, від казки до національної саги та роману. Вивчаючи мотиви та сюжети, він використовував поняття «схематизм», тобто типовість, повторюваність, узагальнення ситуацій, образів та прийомів творчості. Схематизація обмежувала творчість, іноді призводила до утворення кліше, шаблонів, але завжди була вихідним пунктом подальшого розвитку для індивідуального, своєрідного. Тому література розвивається як

схематичне і своєрідне, які проникають одна в одну і виростають одна з одної. Узагальнення викликало схематизацію у межах сюжетних схем, а ці схеми лягли основою жанрів.

Сюжети завжди є комбінацією мотивів, причому, які поєднуються і комбінуються вільно та залежать не лише від змісту, а й від авторської волі. О. Колесса вважав, що в сюжетності існує два рівні: первинний – мотивний та вторинний – сюжетний. Щоб вивчити сюжети, потрібно звертатися до питань літературної історії, а для вивчення мотивів – до давніх пам'яток, у яких можна вичленувати найпростіші схеми мотивів. Тоді можна з'ясувати, які явища насправді зафіксувалися в них, а також, як вони наповнилися новим змістом і вже як умовні формули увійшли до літературних сюжетів. Відновлюючи шляхом порівняння перші мотивні формули, О. Колесса простежував, як вони вливалися в складні сюжетні комбінації, потім самі сюжети варіювалися, вбирали в себе нові мотиви, а також комбінувалися один з одним.

Ще одна проблема, над якою працював учений, це проблема поетичного стилю, під яким він розумів особливість, що відрізняє мову художніх творів від звичайної мови. О. Колесса вивчав засоби, завдяки яким образність зберігалася у мові, поступово перетворивши їх у особливий стиль.

Порівняння творчості Шевченка і Міцкевича О. Колесса починає з того, що «Шевченко вже в першій добі своєї поетичної творчості познакопився з творами Міцкевича, полюбив їх та цинив і читав часто в різних періодах життя. Тому то мали ці твори чимале значення в розвою його творчості» [41, с. 3]. Таким чином, біографічна складова є важливим аспектом для компаративного дослідження О. Колесси.

Дослідник точно визначає часові рамки впливу Міцкевича на Шевченка: «Поезії Шевченка, в котрих бачимо вплив Міцкевича, написані між роками менше-більше 1838 – 1845. В тому протягу часу можна завважати три головні ступені розвою думок поета, котрі однак не дадуться точно означити відповідними роками» [41]. Таким чином, О. Колесса виділяє окремі фази, які

характеризуються певними особливостями літературного впливу Міцкевича на Шевченка:

- Перший етап припадає на роки 1838 – 1840 („Думи мої“, „Перебендя“, „Причинна“, „Тополя“, „Катерина“ та ін.

- Друга фаза займає роки 1840-1843. «Тепер взнісся Шевченко о оден ступінь висше, обняв думкою цілий свій нарід, і єго відносини до сусідів; се доба єго козакофільського патріотизму, се час, в котрому він написав свої поеми змісту історичного» [41, с. 40].

- Третя фаза розвитку Шевченкового таланту поетичного припадає на роки: 1843 – 1845. В цей період світогляд Шевченка ще більше розширився [41, с.40].

О. Колесса показує, що вплив Міцкевича на поетичну творчість Шевченка був набагато більшим, ніж вважалося. Бо не тільки в творчості Шевченкової першої романтичної доби, як-от балади «Причинна», «Тополя», «Русалка» та ін., а й в історичних поемах за змістом і формою знайдеш багато спогадів про Міцкевича. Крім того, приклади й натхнення для своїх політичних віршів 1843-1847 років («Сон», «Кавказ», «Великий льох») він міг знайти в «Дядах», «Валленроді», «Петербурзі» Міцкевича, ніж у будь-якому іншому з поетів. Зокрема, «Сон» Шевченка та «Петербург» Міцкевича виявляють чимало спільних моментів, якщо, звісно, абстрагуватися від абсолютно різного поетичного стилю обох поетів [41].

Вказує О. Колесса і на подібність ставлення до рідного краю у Міцкевича та Шевченка: «Щодо чистої високої любови до рідного краю та рідного народу ніхто так не подібний до Шевченка, як Міцкевич. Правда, Шевченко ще тяжше відпокутував свій патріотизм як Міцкевич, – але у обидвох поетів звучить ся любов так ідеально, лучиться з таким самопожертвоуванєм, з такою політичною відвагою, становить таку непохитну одиноку ціль житя, освічена такими братолюбними поступовими змаганнями, – що она здобула так Шевченкови як Міцкевичеви становище найбільшого духового провідника, – першого генія -пророка свого народу» [41, с.150].

А. Міцкевич проектував історичні події в контекст своєї сучасної дійсності, апелюючи тим самим до національної свідомості свого народу. Не варто забувати, що на той час територія Польщі була поділена між Австрією, Пруссією та Росією, звідси письменник активно підтримував повстання 1830-1831 років, метою якого було звільнення країни від російського панування, тому він звернувся до джерел своєї історії, щоб активізувати сучасників Міцкевича до національно-визвольної боротьби. «Захист права народу на вільне життя, показ героїчної боротьби проти загарбників – показові мотиви історичних творів А. Міцкевича і Т. Шевченка. у баладах і поемах Т. Шевченка «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «Гамалія» змальовує боротьбу українців проти волі польської шляхти і духовенства, проти турецьких поневолювачів» [41]. «Т. Шевченко відчув чарівність поетичного феномену А. Міцкевича» [41, с. 267] і хоча особисто не знав видатного польського романтика, проте добре знав його творчість.

О. Колесса, досліджуючи стосунки Шевченка і Міцкевича, підкреслив, що «Шевченко навчився польської мови не з книжок, а від поляків. Пан Тараса, П. В. Енгельгардт, довго перебував у Вільнюсі, а потім у Варшаві – і з ним наш поет. У тих містах, коли скрізь лунала польська мова, поет мав можливість навчитися її» [41, с. 37]. Тож знання мови давало українському митцю можливість вивчати творчість польського романтика в оригіналі. Досліджуючи вплив польських поетів-романтиків на Т. Шевченка, автор наголошував, що «в їхній творчості послідовні принципи розкриття художніх можливостей жанрів балади та поеми» [41]. Уже в ранній період своєї творчості до цього літературного жанру прихилився Т. Шевченко, який репрезентував його трьома романтичними творами «Причинна», «Тополя», «Русалка».

Таким чином, О. Колесса досліджував спільність та відмінності їхніх творів, а також вплив Адама Міцкевича на Тараса Шевченка. Він аналізував творчий спадок обох поетів і розглядав їхні взаємовідносини у контексті культурних та історичних реалій того часу. Його праця свідчить про інтерес

О. Колеси до української літератури та літературної спадщини і про його бажання вивчати та аналізувати важливі аспекти української культури та літератури.

Сам О. Колесса називав свою працю «рецензією», але «виправданою» обраними методами та підходами. Чи не вперше в компаративістиці О. Колесса намагається оцінити творчість Т. Шевченка не з точки зору впливів (західноєвропейських, польських, російських), а з точки зору психології творчості. Не заперечуючи їх принципово, автор зосереджує увагу на мотивах, сюжетах творів Шевченка, «аналізі більш уважних компонентів» (напр. «Причинна»), образній системі («Перебендя»), жанрових, композиційних особливостях історичних поем, «ментальних джерелах творчості» та ін., окреслюючи основні рівні майбутніх типологічних досліджень [41].

Разом з тим, Л. Білецький нарікає на низку «суперечливих спостережень» О. Колесси, що стосувалися «Великого льоху» та «Сну», але сам факт поєднання у студії елементів генетико-контактних і типологічних досліджень, уваги до «ознак літературно-формальних, коли метода опрацювання поетичних творів схилялась у бік порівнювання формальних елементів» [2, с. 277].

Сучасна вчена Л. Грицик зазначає щодо цього дослідження: «Типологічні підходи, які випробував О. Колесса в цій розвідці, реалізовані нерівно, інколи помітні “вагання” між методиками, напрацьованими М. Драгомановим, М. Сумцовим, О. Веселовським» [14, с. 16]. Все ж, на наш погляд, ця праця гідна уваги, адже автор здійснив ґрунтовне дослідження та визначив багато спільного у творчості Т. Шевченка та А. Міцкевича.

Знаковим для української компаративістики 20-х років стало дослідження О. Колесси «Гене́за сучасної української повісти»: «Головну динамічну пружину літературної еволюції даного народу становить взаємоділанне між місцевою культурною суспільною та національною сферою а по сторонніми течіями загально-європейських чи світових літературних витворів особливо сусідніх і споріднених народів, – взаємоділанне між

елементами традиційними того ж народу його літературної й колективної, людської творчості а особистими індивідуальними імпульсами, помислами та прикметами творчого характеру поодиноких письменників» [30, с. 185].

Основний матеріал – жанр роману в українській літературі у «взаємодії» традицій і новаторства; контекст – слов'янський і світовий роман; серце студії, її ядро – творчість Г. Квітки-Основ'яненка, щодо якої О. Колесса відзначає: «Коли порівнюємо Квітчині повісти (поминаючи його історичні нариси, яких не можна назвати повістями в точному розумінню того слова, і які написані неукраїнською мовою) з аналогічними творами попередніх фаз нашого письменства, то й побачимо, кільки то нових елементів впроваджує Квітка до нашої літератури» [30, с. 190].

За багатьма аспектами – за рівнем обробки/опрацювання матеріалу, за відсутністю будь-якої розтяжки у висновках, за послідовністю зіставлень і вибудованих контекстів – це не традиційно східнослов'янський, українсько-російський чи західноєвропейський, а й всезагальний контекст студій/зіставлень – до інваріантної у світовій літературі повісті. Ось деякі з найбільш типових особливостей його творів, які виділяє О. Колесса у досліджуваному контексті:

- реалізм і народна мова: Квітка-Основ'яненко був прихильником реалізму та використовував народну мову в своїх творах. Він дбав про автентичність мовлення персонажів та старанно передавав народний колорит у своїх оповіданнях;

- національна ідентичність: в багатьох своїх повістях Квітка-Основ'яненко акцентував увагу на національних цінностях та боротьбі за збереження української культури в умовах російського імперіалізму;

- сатира та гумор: деякі з його повістей відзначалися сатиричним підтекстом та гумором, що використовувалися для висміювання соціальних і політичних недоліків того часу;

- сільська та селянська тематика: Квітка-Основ'яненко часто діставав інспірацію для своїх творів з життя селянського населення та сільського життя

України. Він описував простих людей та ситуації, з якими вони зіштовхувалися;

- соціальна активність: крім літературної діяльності, Квітка-Основ'яненко був активним громадським діячем і борцем за права українців. Він виступав за освіту, культуру та мовні права українців.

В праці «Гене́за української новітньої повісти» слідом за М. Сумцовим і М. Драгомановим О. Колесса широко вводить у поле порівняльного вивчення різних «фаз розвою української повісти» матеріал східних літератур – санскритських пуран, візантійської старовинної повісті, орієнтальних – єврейських, арабських, вавилонських, перських, буддійських – мотивів та епізодів у них, тієї «мозаїки різноманітних джерел» [30, с. 6], що залишали свої сліди прямо чи опосередковано в українських пам'ятках, до яких долучалися західноєвропейські, західнослов'янські, з увагою до переробок і перекладів. О. Колесса не раз посилається на міркування М. Сумцова, зокрема його висновки про схожість у пам'ятках різних етносів.

Він не залишив також поза увагою дискусії вченого з М. Драгомановим щодо поглядів «прихильників порівняння» та їх надмірного захоплення запозиченням замість спроб виправдати подібні «нормальні психологічні процеси». О. Колесса, підкреслюючи «органічний зв'язок» з творчістю інших літератур у започаткованій «новій фазі», насамперед підкреслює «особистий талант спостерігача і митця», «силу літературного таланту» [30, с. 9], оригінальність Г. Квітки-Основ'яненка. Порівняльний («спеціальний») аналіз допомагає йому з'ясувати головні джерела психології творчості автора, виділити «головні групи» оповідань, показати їх генезис і поставити під сумнів «сумарно-загальні оцінки» роботи Квітки-Основ'яненка інших дослідників. Як і М. Сумцов, О. Колесса не випускає з поля зору «національну ідею, що сприяла створенню творів автора. Звідси впливає основна відмінність у способі письма і техніці творчості (ця ідея розвинута на прикладі його аналізу «Щирої любові»). На цій основі О. Колесса звертає увагу на тематику, зображальну систему оповідань українських письменників та європейських

авторів, висвітлює своєрідність селянських картин, зображує їх як «індивідуалізовані одиниці», художню техніку, «сюжет», талант великого письменника.

Дослідник також визнав, що західноєвропейська повість, її форма викристалізувалася в процесі тривалого розвитку, «прояви», форма і літературне забарвлення сентиментального спрямування залишили сліди і в слов'янській літературі в генезі повісті. Роздуми О. Колесси над повістями Г. Квітки-Основ'яненка та М. Гоголя відзначаються тонкими спостереженнями «літературної техніки» та художніх прийомів. Відзначаючи численні аналогії та паралелі в прозі обох письменників («Конотопська відьма», «Салдатський портрет», «Ось тобі й скарб», «Вій», «Сорочинський ярмарок», «Вечори на хуторі біля Диканьки») (тут О. Колесса знову наближається до суджень М. Сумцова), дослідник резюмує: шукати їх «треба передусім у знанні й безпосередній обсервації народного життя українських селян, в загальному під той час впливові могутньої романтичної поезії, що приймала один із найсильніших своїх допливів із народної поезії, народної фантастики» [30, с. 18].

О. Колесса у своїх працях вміло знаходить не лише схоже, але й відмінне (наприклад, у темі села), індивідуальне – роздуми про те, як Г. Квітка-Основ'яненко «вичаровує із хистом великого живописця яркі, рембрантівським світлом підчеркнені картини життя українського люду» [30, с. 21]. Знаходить, чим відрізняються українські типи, характери від створених у різних повістях. Широкий контекст, у якому постає повість українського письменника (світова література), дозволяє говорити про Г. Квітку-Основ'яненка як «першого в європейській літературі творця повісті з народного життя сільського люду, котра, маючи глибші, ніж у європейських літературах, традиції, розвивалася “ширше й буйніше”» [30, с. 26].

Отже, у цій праці Олександр Колесса аналізує еволюцію української повісті, її виникнення та розвиток протягом різних історичних епох. Він досліджує вплив різних літературних шкіл, напрямів і письменників на

формування української повісті. Колесса також розглядає тематику, стиль та мову українських повістей.

Проаналізувавши твори та письменників, О. Колесса намагався показати, як українська повість стала вагомим жанром в українській літературі та як вона відображала суспільні та культурні зміни в Україні. Його дослідження допомогло визначити основні риси та характеристики української повісті, а також з'ясувати, як вона вплинула на формування сучасної української прози. «Генеza сучасної української повісті» О. Колесси залишається важливим джерелом для вивчення розвитку української літератури та жанрових особливостей української прози.

Загалом, у праці «Генеza української новітньої повісті» О. Колесса доходить такого висновку: «Коли візьмемо на увагу вершини того роду творчості, – як народні оповідання Марка Вовчка [...], повісті Нечуя-Левицького як “Бурлачка” та “Микола Джеря” [...] даліше значну частину настроєних на соціальну путу оповідань Івана Франка – і своєрідно продуману повість Ольги Кобилянської “Земля” – і світляні, плерерні, повні мистецької концентрації новели Михайла Коцюбинського [...], і деякі, бурхливою життєвою струєю наповнені оповідання Винниченка – і глибокі своїм ліризмом співи хлопської душі та виквіти й кличі землі Василя Стефаника – коли узгляднимо й найновішу фазу розвою того роду творчості в нашому письменстві ХХ віку – то побачимо, що в цілій своїй збірній цілості, в красі і силі – українська повість із народного життя займає коли не перше, то одно з перших місць у світовій літературі» [30, с. 26].

Щодо цієї праці Л. Грицик відзначає: «Знаковою для 20-х рр. стала праця О. Колесси “Генеza української новітньої повісті”. Передовсім матеріалом – жанр повісті в українській літературі у “взаємоділанні” традицій та новаторства; контекстом – слов'янська і світова повість; осердям студії, її ядром – творчістю родоначальника новітньої повісті Г. Квітки-Основ'яненка. Багатьма моментами – рівнем володіння/опрацювання матеріалу, відсутністю будь-яких натяжок у висновках, послідовністю зіставлень і вибудованими

контекстами – це не традиційно східнослов'янський, українсько-російський чи західноєвропейський, а й усі визначені М. Драгомановим “круги” вивчень/зіставлень – до інваріанта повісті у світовій літературі» [14, с. 17].

Порівняльно-історичні дослідження О. Колесси критикував І. Франко. На його думку, ці праці нанизували аналогії без достатніх підстав. Франко писав, що строго науковий метод вимагає розрізняти зовні подібні явища, але «сплоджені різними місцевостями, різним часом, різними культурними кругами» [66, с. 462]. Порівняння має бути не механічне і шаблонне, нагадував І. Франко, критикуючи студії.

В будь-якому дослідженні паралелі, порівняння є дуже важливими, однак варто правильно обирати контекст, у якому здійснюється порівняння. Порівнювані літературні твори повинні містити в собі певні точки зіткнення схожості, на основі яких і можна здійснювати порівняння. Широкі паралелі передбачають часто співставлення творів, які не мають спільного, через що таке порівняння не є науковим і доказовим.

Все ж, заслуги О. Колесси перед порівняльним літературознавством величезні. Він заклав основи створення історії загальної історії літератури, прагнув відкрити закони, що зумовили розвиток літератури. У його порівняльно-історичному методі було узагальнено досягнення його попередників – учених-міфологів, прихильників теорії запозичення та самозародження. Завдяки тонкому використанню можливостей порівняльного аналізу він зробив видатні відкриття в галузі фольклору, візантійської, української, романо-німецької літератур. Він показав, що Візантія виконувала роль культурного «посередника» між Заходом та Сходом, і завдяки цьому стали зрозумілими шляхи проникнення літературних творів від одного народу до іншого. Він успішно вивчав творчість зарубіжних та слов'янських літераторів. Але головне – О. Колесса використав принцип історизму до дослідження стилю, сюжету, особистості письменника та її місця в історико-літературному процесі, прояснивши питання спадкоємності та новаторства.

Його ідеї лягли основою українського порівняльного літературознавства, їх успішно розвивали інші вчені.

Отже, ідеї О. Колесси відкрили доступ до вивчення стійких стереотипних образів у літературі Сходу та Заходу та осмислення національної свідомості. Ідеї українського вченого дозволили сьогодні дослідникам літератури звернутися до безлічі джерел – не тільки до мови та літератури, а й до когнітивної лінгвістики, культурології, країнознавства, мистецтва, етнографії, етнології, історії, географії тощо, що дозволяє глибше проникнути в національний менталітет та систему цінностей того чи іншого етносу.

Висновки до 3 розділу.

У праці «Шевченко і Міцкевич» 1894 р. О. Колесса обґрунтовує свій вибір «компаративістики», її переваги та перспективи, вказуючи, що в ХІХ столітті у світовій літературі з'явилася ціла плеяда талановитих митців, творчість яких можна порівнювати із творчістю українських письменників у різних аспектах.

Знаковим для української компаративістики 20-х років став твір О. Колесси «Генеza сучасної української повісти», основним матеріалом якого став жанр роману в українській літературі у «взаємодії» традицій і новаторства; контекстом – слов'янський і світовий роман; серцем студії, її ядром – творчість Г. Квітки-Основ'яненка. О. Колесса у своїх працях вміло знаходить не лише схоже, але й відмінне (наприклад, у темі села). Знаходить, чим відрізняються українські типи, характери від створених у різних повістях.

У його порівняльно-історичному методі було узагальнено досягнення його попередників – учених-міфологів, прихильників теорії запозичення та самозародження.

ВИСНОВКИ

Отже, О. Колесса у своїх працях послуговувався насамперед історико-порівняльним методом, який є одним із ключових методів дослідження літератури, особливо коли розглядається література різних культур, епох або авторів. Цей метод використовується для аналізу та порівняння літературних творів, щоб виявити спільні риси, відмінності, взаємовпливи та інші аспекти.

Фольклористичні дослідження О. Колесси є важливим етапом у розвитку української фольклористики. Науковець висвітлює широкий спектр явищ, використовуючи концепції міфологічної школи та порівнюючи твори авторів із фольклором. Важливість фольклору для розвитку літератури загалом стає очевидною завдяки компаративному аналізу, який здійснює О. Колесса.

Історія літератури в дослідженнях О. Колеси розглядається в широкому контексті, враховуючи зв'язки творів та творчості авторів зі світовою літературою, фольклором та міфологією. Використання історико-порівняльного методу, незважаючи на критику, є ключовим у його дослідженнях. Навіть із деякими недоліками, дослідження О. Колеси заслуговують на особливе місце в історії літератури.

Також слід зазначити, що О. Колесса відіграв важливу роль у підтримці та популяризації творчості Тараса Шевченка, активно сприяючи розвитку шевченкознавства. Його прихильність та внесок у вивчення та утвердження творчості великого українського поета визнаються як важливий аспект його наукової та культурної діяльності.

У праці «Шевченко і Міцкевич» 1894 року О. Колесса ретельно аргументує свій вибір на користь компаративістики як методу дослідження, розкриваючи його переваги та перспективи. Вказуючи на появу в XIX столітті в світовій літературі численних талановитих митців, автор стверджує можливість порівняння їх творчості з творчістю українських письменників у різних аспектах.

Важливим пунктом у розвитку української компаративістики став твір О. Колесси «Генеза сучасної української повісти». Автор досліджує жанр роману в українській літературі, звертаючи увагу на взаємодію традицій і новаторства, враховуючи слов'янський і світовий контексти роману. Ядром студії стає творчість Г. Квітки-Основ'яненка. О. Колесса правильно виявляє не тільки схожість, але і відмінні риси, особливості, зокрема у темі села.

У своїх дослідженнях О. Колесса виявляє не лише аналітичні та порівняльні здібності, але й вміння визначити відмінності в українських типах та характерах, порівнюючи їх із тими, які створені у різних повістях. Його роботи розкривають широке коло інтелектуальних інтересів, а використання методів компаративістики робить його дослідження цінним внеском у розвиток української літературознавчої науки.

Послуговуючись порівняльно-історичним методом було узагальнено досягнення його попередників – учених-міфологів, прихильників теорії запозичення та самозародження. Ідеї українського вченого дозволили сьогодні дослідникам літератури звернутися до безлічі джерел – не тільки до мови та літератури, а й до когнітивної лінгвістики, культурології, країнознавства, мистецтва, етнографії, етнології, історії, географії тощо, що дозволяє глибше проникнути в національний менталітет та систему цінностей того чи іншого етносу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький Л. Основи літературно-наукової критики (Спроба літературно-наукової методології). Т. 1. Кн. 1. Прага, 1925. 340 с.
2. Білецький М. З історії українського літературознавства. Львів: Літопис, 2004.
3. Білецький О. Завдання та перспективи розвитку українського літературознавства. *Зібрання праць*: У 5 т. Київ, 1966. Т. 3.
4. Білецький О. Літературознавство і критика за 40 років радянської України. *Зібрання праць*: У 5 т. Київ, 1966. Т. 3.
5. Білецький О. Шляхи розвитку дожовтневого українського літературознавства. *Зібрання праць*: У 5 т. Київ, 1965. Т. 2.
6. Бондарчук П.М. Колесса Олександр Михайлович. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4 : Ка – Ком. С. 451.
7. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник для студ. вищих навч. закл. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 430 с.
8. Вовк М. П. Становлення львівського університетського фольклористичного осередку у перші десятиліття ХХ ст. *Естетика і етика педагогічної дії* / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Полтавський нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. 2015. Вип. 11. С. 40-53.
9. Гайдай Л. Звідки і докуди іде літературознавство? Українська літературознавча думка ХІХ – початку ХХ століть. Київ: Основи, 2002. 130 с.
10. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. К.: Либідь, 2005. 460 с.
11. Гарасим Я. Нариси до історії української фольклористики: Навч. посіб. К.: Знання, 2009. 301 с.

- 12.Головченко В. Колесса Олександр Михайлович. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін.* Київ: Знання України, 2004. Т.1. 760с.
- 13.Гординський Я. Літературна критика підсоветської України. Львів – Київ, 1939. 150 с.
- 14.Грицик Л. Українське порівняльне літературознавство 1920-х років: між реліктами позитивістських уявлень і типологією. *Слово і час*. 2013. № 8. С. 12-22.
- 15.Долгановський О. Сучасне українське літературознавство. Київ: Видавничий центр Києво-Могилянської академії, 2018. 400 с.
- 16.Драган В. Українська літературознавча бібліографія. Дніпро: Грифон, 1999. 170 с.
- 17.Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
- 18.Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури : навч. посіб. Київ: Академія, 2010. 253 с.
- 19.Івасюк О. Фольклорні мотиви в поезії Олександра Колесси. *Буковинський історико-етнографічний вісник*. Чернівці, 2004. Вип. 6. С. 210-213.
- 20.Історія української літератури 70–90-х років ХІХ ст. : у 2 т. / за ред. проф. О. Д. Гнідан. Київ: Логос, 1999. Т. 1. 613 с.
- 21.Історія української літератури ХІХ-ХХ століть / Ред. Ю. Яцків, А. Ткаченко. Київ: Видавничий дім "Слово," 2010. 290 с.
- 22.Історія української літератури ХІХ століття : підручник : у 2 кн. / за ред. акад. М. Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2005. Кн. 1. 656 с.
- 23.Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: підручник: у 2 кн. / за ред. проф. О. Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2005. Кн. 1. 624 с.
- 24.Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: підручник: у 2 кн. / за ред проф. О. Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2006. Кн. 2. 496 с.
- 25.Історія української літературної критики ХІХ ст. Київ, 1988. 450 с.

26. Історія української літературної критики та літературознавства. У двох книгах. Хрестоматія / Упоряд. П. Федченко, М. Павлюк, Т. Бовсунівська. Київ, 1996, 1998. 780 с.
27. Калантаєвська Г. П. Українська література ХІХ століття : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2016. 237 с.
28. Кобилінська Т. Антологія українського літературознавства. Київ: Дніпро, 2010. 380 с.
29. Ковалівський А. З історії української літературної критики. Харків, 1926. 400 с.
30. Колесса О. Генеза української новітньої повісти: стаття. Прага: Державна друкарня у Празі, 1927. 26 с.
31. Колесса О. Головні напрями й методи в розслідах українського фольклору. Прага, 1927. 111 с.
32. Колесса О. Городиське Євангеліє ХІІ-ХІІІ в. Ювілейний Науковий Збірник Укр. Університету в Празі, присвячений П. Президентови Чесь. Слов, республіки проф., д-рови Т. Г. Масарикови для вшанування 75 роковин його народження. Прага, 1925. С. 406-432.
33. Колесса О. Дві мало знані поезії Т. Шевченка. Дещо про вірші «До сестри» і «Хустина». *Зоря*. 1892. Ч. 14, 15.
34. Колесса О. Лаврійські пергамінові листки з ХІІ-ХІІІ в. (Львів, 1903) *ЗНТШ*. 1903. Т. 53. 26 с.
35. Колесса О. Люнарно-астральний мітологічний сюжет у старинній українській колядці (Боротьба гордого молодця з чорним туром). (Львів, 1930). *ЗНТШ*. 1930. Т. 99. С. 299-315.
36. Колесса О. Південно-Волинське городище і городиські рукописні пам'ятники ХІІ-ХVІ в. Прага, 1923. 45 с.
37. Колесса О. Погляд на сучасний стан історичних розслідувань українсько-руської літератури (найдавніший період): Кілька проблем і дезидератів» *Записки НТШ*. 1901. Т. 39. С. 1-40.

38. Колесса О. Розсліди й видання слов'янських пам'яток апокрифічної літератури. Прага. 1930. 20 с.
39. Колесса О. Рукописні й палеотипні книги південного Підкарпаття. Прага, 1927. 16 с.
40. Колесса О. Століте об'новленої українсько-руської літератури (1798-1898). Львів, 1898. 27 с.
41. Колесса О. Шевченко і Міцкевич. Про значінє впливу Міцкевича в розвою поетичної творчости та в генезі поодиноких поем Шевченка. Порівнююча студія (Відень, 1893). *Записки НТШ*. 1894. Т. 3. С. 36 – 152.
42. Колесса О. Юрій Коссован (Осип Домінік Ігор Гординський де Федькович) : проба критичного розбору автобіографічних його повістей та його життєпису. Львів: видання Василя Лукича, 1893. 99 с.
43. Колесса О. Українські народні пісні в поезіях Богдана Залеського (Львів, 1892). *Записки НТШ*. 1892. Том 1. С. 124 – 208.
44. Колесса Олександр Михайлович. *Українська музична енциклопедія*. У 2 т. Т. 2. [Е – К] / гол. редкол. Г. Скрипник. Київ: Видавництво Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2008. С. 490.
45. Копержинський К. Українське наукове літературознавство за останнє десятиліття – 1917-1927. *Студії з історії України*. Київ, 1928. Т. 2. С. 70-90.
46. Косач В. Українська література поетичного символізму. Київ: Основи, 2001. 500 с.
47. Кравців Б. Розгром українського літературознавства 1917 – 1937 рр. *Записки НТШ*. Т. 173. Чікаго, 1962. С. 89-96.
48. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: Вид-во «Академія», 2007. 780 с.
49. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства: підручник. Київ: Видавничий центр "Академія", 2003. 365 с.

50. Наливайко Д. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія. Київ: Києво-Могилянська академія, 2009. 481 с.
51. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. 347 с.
52. Одарченко П. Українська література: збірник вибраних статей. Київ: Смолоскип, 1995. 408 с.
53. Перетц В. Н. Краткий очерк методологии истории русской литературы: Пособие и справочник для преподавателей, студентов и для самообразования. Прага: Academia, 1922. 164 с.
54. Петров В. Проблеми літературознавства за останнє 25-ліття – 1920 - 1945. *Українське слово*. Київ, 1994. Т. 1. С. 120-134.
55. Погребенник Ф. П. Колесса Олександр Михайлович. Українська літературна енциклопедія: У 5 т. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. Т. 2. С. 528.
56. Погрібний А. Поклик дужого чину. Статті. Портрети. Силуети. Наближення. Публіцистика. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2009. 676 с.
57. Порівняльно-історичний метод. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 499.
58. Століття обновленої українсько-руської літератури / Відчит проф. д-ра Олександра Колесси, виголошений д. 1 н. ст. падолиста 1898 р. на “Науковій Академії” з нагоди столітнього ювілею відроджена українсько-руського письменства. 1898, т. 4, ч. II. С. 161- 187.
59. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія: наукове видання / ред. Д. С. Наливайко. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2009. 487 с.
60. "Тарас Шевченко" – промова виголошена др. Олександром Колессою. URL: kobzar.ua/item/3970

61. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підруч. для студ. вищ. навч. закл. з гуманіт. спец. філологія, журналістика, літературна творчість. К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. 448 с.
62. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упоряд. В. А. Просалова. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
63. Федченко П. Літературна критика на Україні першої половини ХІХ ст. К., 1982. 150 с.
64. Филипович П. Українське літературознавство за 10 років революції. *Література*. К., 1928. 340 с.
65. Франко І. Зібрання творів: В 50 т. К.: Наук, думка, 1981. Т. 29.
66. Франко І. Із літературознавчих та громадських записок. Київ: Дніпро, 1986.
67. Чернявський А. Історія українського літературознавства. Львів: Видавництво Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника, 2007.
68. Яценко М. Українська романтична поезія 20–60-х років ХІХ ст. *Українські поети-романтики*. Київ: Наукова думка, 1987. С. 5–36.
69. Kolessa O. *Ukrainska rytmika ludowa w poezjach Bohdana Zaleskiego*. Львів, 1900. 78 s.